

WINKLER OSZKÁR

Bruno TAUT

WINKLER OSZKÁR

Bruno Taut

Bruno Taut (1880—1938) az első világháború utáni években Németországban lakótelepek, lakóépületek, lakások tervezésével szerzett maradandó érdemeket. A húszas években mind elméleti, mind gyakorlati tevékenységével az új építészeti mozgalom egyik leglelkesebb, legeredményesebb propagálójává vált. Irodalmi munkássága nemcsak szakmai tere szorított, hanem az építészet és a társadalom összefüggéseit is kereste. Mint a Berlin, Charlottenburg Műszaki Egyetem professzora a Településtervezés és lakásépítés tárgyat adta elő, de emellett eredményes kutatómunkát is végzett. Az egyik legnagyobb berlini lakásépítő szövetkezet vezető építészeként számos mintaszerű lakótelep és több mint 10 000 lakás tervezése, illetve építése fűződik gyakorlati munkásságához. Rövid ideig a Szovjetunióban is dolgozott; hazájába visszatérve a náci uralom emigrációba kényszerítette. Kezdetben Japánban, később Törökországban talált menedéket.

ISBN 963 05 2212 8

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

TAUT

ARCHITEKTÚRA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ÉS ELMÉLETI BIZOTTSÁGÁNAK

ÉS A MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZEK SZÖVETSÉGÉNEK

KÖNYVSOROZATA

SZERKESZTI MAJOR MÁTÉ

BRUNO TAUT

ÍRTA **WINKLER OSZKÁR**

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1980

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: Török Ildikó

Burkoló-kötésterv: Lengyel János

Műszaki szerkesztő: Löblin Judit

Terjedelem: 4,2 (A/5) ív + 40 oldal képmelléklet

AK 973 k 8082

HU ISSN 0066 - 6270

80.7283 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

ISBN 963 05 2212 8

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1980 • Winkler Oszkár

Printed in Hungary

Bruno Taut német építész különösen korszerű lakások, lakóépületek, lakótelepek tervezésével, építésével járult hozzá az új építészet mozgalmának sikeréhez. Bár érdeklődési köre rendkívül sokirányú volt, tevékenysége deklarációján, századunk húszas éveiben nem középületek, sem jobb módú építetők igényes családi házainak mutatósabb feladatai kötődtek le, hanem a tömeges lakásépítés, amely az egyes lakások megtervezésén kívül számos egyéb, kapcsolódó kérdéssel, a gazdaságos, egészséges beépítéssel, a városesztétikával, a környezetvédelemmel szorosan összeforrott. Ezt a feladatot Bruno Taut az építőművészet szintjén oldotta meg, és így munkásságának eredményei ma sem évültek el.

Már az első világháború előtt több lakótelepet tervezett. Kezdeti épületeit hagyományos építési anyagok és szerkezetek alkalmazása, racionális alaprajzú és szerkezetű tervek és némileg tartózkodó, historizáló formanyelv jellemezték. Az akkoriban virágkorát élő „Jugendstil” egyáltalán nem vonzotta. Később az expresszionisták táborához csatlakozott, sőt Paul Scheerbart író és költő barátjának hatása alatt a földkerekség felszínét is át akarta formálni fantasztikus elképzelései szerint. Bruno Taut számára az expresszionizmus hatása alatt alkotó építészekhez hasonlóan ez az irányzat csupán a fejlődés egy szakaszát jelentette, ami nála — néhány kiállítási épületet kivéve — inkább irodalmi műveiben nyilvánult meg. A 20-as években Magdeburgban, később Berlinben építőszövetkezetek tervező és tanácsadó építészeként lakótelepek, lakóházak építésével szerzett maradandó érdemeket.

Építész kortársai közül többekhez szoros barátság fűzte; állásfoglalásukat, működésüket mindenkor figyelemmel kísérte, bírálta, sok esetben hasznosította, de munkájának mindig, minden tekintetben egyéni íze volt.

A Berlin, Charlottenburg Műszaki Egyetemen, ahol a telepítéstervezés és a lakásépítés professzoraként néhány évig ugyancsak működött, 1931-ben — az építészkar vendéghallgatójaként — alkalmam volt szemináriumában részt venni. Előadásait témája iránti lelkesedés hatotta át, amellyel hallgatóságát mindvégig magával ragadta.

Rövid szovjetunióbeli tartózkodása után — 1933-ban — már csak kevés időt töltött a fasizálódó Németországban, menekülve, hogy Svájcban át Japánba, majd Törökországba menjen száműzetésbe. A háború meggyőződéses ellenzője; Németország háborúba sodródását csak távolról figyelte, és nem érte meg azokat az eseményeket, amelyek a második világháború során embermilliók, városok, épületek szörnyű pusztulásába torkolltak,

mindannak a pusztulásába, amit az első világháború után nagy akarással és erőfeszítéssel felépítettek.

Bruno Taut életével és munkásságával részletesen mind ez ideig dr. Kurt Junghanns berlini professzor foglalkozott Bruno Taut 1880—1938 című könyvében, amely 1970-ben a Német Demokratikus Köztársaság Építészeti Akadémiája Városépítési és Építészeti Intézetének kiadásában jelent meg. Bruno Taut irodája teljes anyagának pusztulása nehezíti életének és működésének feldolgozását. Épületeinek, terveinek, könyveinek, tanulmányainak, közleményeinek jegyzékét az Építészeti Akadémia (Berlin, NDK) munkatársa, dr. Joachim Kadatz állította össze. Ezt az összeállítást Junghanns professzor könyvében részletesen közölte. Könyvének megírása idején Bruno Taut öccse, Max, valamint munkatársa, Franz Hillinger még életben voltak, és a szerzőt sok részletről tájékoztatták; utóbbi Taut munkáiról számos fényképet juttatott el hozzá. Bruno Taut fiával, dr. Heinrich Taut professzorral is kapcsolatban állt. Tőle egyébként sok értékes felvilágosítást kaptam életfelfogásáról, magatartásáról magam is, amelyek elhatározásait magyarázzák. Heinrich Taut professzor írja, hogy 1977 szeptemberében a Japánban működő „Bruno Taut kutatócsoport” meghívta a fővárosba, ahol egyhónapi tartózkodása alatt Bruno Tautról és koráról több előadást tartott.

Dr. Kurt Junghanns professzor elismerésre méltó alapossgal gyűjtötte össze a Bruno Taut életére és működésére vonatkozó adatokat. Köszönetet kell mondanom neki azért, hogy megnevezte számomra a könyvében Bruno Taut épületeiről közölt képek forrásainak címét. Bár ezek közül egyesekhez már nem sikerült hozzájutnom, a beszerzett képanyag elég nőnek bizonyult Taut munkásságának korántsem teljes, de jellemző szemléltetésére.

Öszönnel tartozom Achim Wendschuh mérnöknek, a Művészeti Akadémia Építőművészeti Osztálya (Berlin, NSZK) munkatársának, aki számos fényképfelvételt bocsátott rendelkezésemre. Az anyaghoz a még 1931-ben beszerzett — és ma már ritkábban fellelhető — kiadványokat is felhasználtam.

Bruno Taut 1880. május 4-én Königsbergben (ma Kalinyingrád, Szovjetunió) született. Atyja jómódú kereskedő volt, de tönkrement, és így a négy testvér tanulóéveit szűkös körülmények között töltötte. Öccse, a 4 évvel fiatalabb Max, ugyancsak építész, később professzor lett, és tiszteletbeli egyetemi doktori címet kapott. A gimnáziumi tanulmányok mellett Bruno, a legidősebb testvér, gyengébb tanulók tanításával igyekezett anyagi helyzetén javítani. 1897-ben kezdetben kőművessegédként dolgozott egy helybeli építési vállalkozónál, de a téli hónapokban — három szemeszteren át — az ott működő építőipari iskola tanulója volt. 1900-ban már Berlinben találjuk Bruno Möhring irodájában, ahol az akkor legkorszerűbb építőipari technikával ismerkedik meg, és közben az építőmesterképző szakiskolában fejleszti tudását. 1901-ben tagja lett az ún. Chorin-körnek, amelyhez több író, így Emil Ludwig és Adolf Behne, valamint számos építész és festőművész is tartozott.

1903-ban Theodor Fischerhez került, aki 1901 óta a Stuttgarti Műszaki Egyetem profeszszora és a délnémet építészek elismert vezéregyénisége. Ebben az időben tervpályázatokon is eredményesen vett részt. 1908-ban, 28 éves korában irodát nyitott Berlinben, amiben volt mestere is segítette megbízások juttatásával. Így többek között a Harkort Művek új turbinaházát tervezte Wetter an der Ruhrban. 1909-ben kollégájával, Franz Hoffmann-nal társult. Ebben a társas viszonyban — írja Junghanns professzor — Hoffmann a szervező szerepét töltötte be, míg Taut a tervezéssel foglalkozott. 1912-ben, 32 éves korában Bruno Taut már a német építészek vezető rétegéhez tartozott. Ötleteit kezdetben kiállítási épületeken valósította meg, így 1913-ban az acélipar pavilonját (Monument des Eisens) tervezte, illetve építtette meg, majd később a Werkbund kölni kiállításán az üvegipar megrendelésére a Glashaus-t. Tanácsadója lett az 1902-ben alapított Deutsche Gartenstadt-Gesellschaft-nak, majd ennek révén kapcsolatba került Berlin-Grünauban és Magdeburgban az ottani építőszövetkezetekkel. Ezzel indult el az a tevékenysége, amely lakásépítésre, illetve lakótelepek tervezésére irányult.

1914-ben a Sozialistische Monatshefte című havi folyóiratban közleménye jelent meg, amelyben az építészeti alapvető kérdéseit elemezte. Szoros barátságba került vezető szerepet játszó építészekkel, neves művészekkel és írókkal, így Walter Gropiussal, Adolf Behnével és Paul Scheerbart költővel, aki egy új üveg-építészetről lelkesedett. Tagja lett a német Werkbund-nak, majd kapcsolatba került a Verein für Kunst elnevezésű társaság-

gal, később a Sturm című folyóirattal, amelyben neves írók, többek között Thomas és Heinrich Mann, Wedekind, Strindberg és sok más jelentős művész vetette fel a kor számos problémáját. Ez a kapcsolat is termékenyen hatott Bruno Taut gondolatvilágára, elveinek tisztázására. Hatással volt rá Camillo Sitte 1889-ben megjelent műve, Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen című munkája, amelyben már akkor előkelő helyet kapott a műemlékek védelme és a természeti környezet megóvása. A könyv műszaki-gazdasági részét Theodor Godhe írta meg, akit Taut ugyancsak tanítómesterének tekintett.

A forradalmi évek reménye egy új, szociális társadalom megvalósulása iránt Taut több közleményében nyilvánult meg, amelyekben az építészetnek, a városépítésnek is döntő szerepet szánt. Habár ezek az évek anyagilag súlyosan neheztedek rá — és általában a német építészekre —, munkakedve, energiája nem csökkent. Tagja lett az ún. Novembergruppe, majd az Arbeitsgruppe für Kunst csoportnak. Reménye azonban, hogy kulturális kérdésekben az építészek is szóhoz jussanak, itt sem vált valóra.

Peter Behrens-szel, Hans Poelziggel és Ernst Mayjal együtt csatlakozott az Új Oroszország Barátai nevű társasághoz, amelyet Erich Baron 1920-ban alapított, és amelynek tiszteletbeli elnöke Einstein volt. Rendszeresen írt folyóiratukba, a Das neue Rußland-ba; a Szovjetunióban folyó építési munkákat egyébként is nagy érdeklődéssel, figyelemmel kísérte.

1921-ben jelentős fordulat állott be életében. Magdeburgba hívták a város építési tanácsosának. Ez alkalmat adott számára, hogy irodalmi munkásságát ismét gyakorlati tevékenységgel egészítse ki. Gondolatokkal, javaslatokkal telve fogott munkához, hogy Magdeburgot színes, modern várossá alakítsa. Magdeburgi szereplése mindössze három évig tartott. 1924-ben megvált a várostól, mivel az elgondolt tervek végrehajtására a gazdasági helyzet nem adott módot.

Berlinbe visszatérve, a tömeges lakásépítés kérdésének szentelte magát, és az akkor legjelentősebb lakásépítési szövetkezetnek, a Gemeinnützige Heimstätten Spar- und Bau AG (GEHAG)-nak lett tervező és tanácsadó építésze. A kislakásépítés és a vele kapcsolatos település-tervezési kérdések megoldásai közül különösen a Berlin-Britz-i, a zehlendorfi, a Prenzlauer Berg-i, valamint a weißenseei lakótelepek tűntek ki, amelyek nevét csakhamar ismertté tették. 1927-ben gazdagon illusztrált könyvet adott ki Bauen. Der neue Wohnbau címen. Berlin-Dahlewitzben épített saját háza ugyancsak ösztönzőleg hatott, s megírta az Ein Wohnhaus című könyvét, amelyben kifejti a korszerű lakásépítés elveit. Feltűnést keltett Die neue Baukunst in Europa und Amerika című könyve 1929-ben.

1930-ban Grimme szociáldemokrata kultuszminiszter ajánlására meghívták a Berlin, Charlottenburg Műszaki Egyetem professzori állására, ahol a lakás- és városépítési ismereteket adta elő. 1931-ben a Preußische Akademie der Künste tagja lett Erich Mendelsohn, Paul Mebes, Ludwig Mies van der Rohe és Martin Wagner mellett. Az Akadémiába — amely addig a historizáló építészetet támogatta — az új tagokkal új szellem költözött, amely a modern építészet elveit tűzte ki célul maga elé. Még ugyanebben az esztendőben Bruno Tautot az American Institut of Architects tiszteletbeli tagságával tüntette ki.

Kapcsolata a Szovjetunióval 1925-re nyúlik vissza, amikor a helyszínen mutatta be a Szovjetunió népművelési népbiztosának, Lunacsarszkijnak a Berlin-Britz-i lakótelepet, aki arról

elismeréssel nyilatkozott. Első szovjetunióbeli útja alkalmával, 1926-ban Tautot a moszkvai városi tanács megválasztotta a szovjet lakásépítés tanácsadójának. Ebben az időben a Szovjetunió kormánya nagy számban hívott külföldi szakembereket az országba; 1928-ban központi irodát szerveztek Moszkvában a külföldi tanácsadóknak. A Szovjetunióban egyébként ekkor a gyárépítés terén főleg az Amerikai Egyesült Államok, a lakásépítés terén pedig Németország munkáját tekintették irányadónak. 1929-ben, a Német Műszaki Hetek keretében Bruno Taut a korszerű építészetéről és annak ipari háttéréről tartott előadást, és ez alkalommal bemutatta a Berlin-Britz-i lakótelepet. Németországban a gazdasági helyzet ekkor közeledett a mélyponthoz, és az építések nagy százaléka munka nélkül volt. Nyilvánvaló, hogy számosan megragadták az alkalmat, hogy egy fejlődő új államban fejtsenek ki építészeti tevékenységet. Erich Mendelsohn terveket készített egy leningrádi gyár számára; Ernst May, Hannes Mayer és Hans Schmidt pedig munkatársaikkal együtt a Szovjetunióval kötöttek szerződést nagyszabású beruházások terveinek elkészítésére. Taut, akit 1931-ben felszólítottak, hogy vegyen részt egy moszkvai szálloda zártkörű tervpályázatán, 1932 tavaszán Moszkvába költözött, és el volt szánva, hogy tehetségéhez, lehetőségeihez mérten hozzájárul a Szovjetunió hatalmas építési feladatainak megoldásához. Moszkvában egy tervező- és ellenőrző irodát vezetett 30 munkatárssal, amely lakóépületek és középületek kivitelezését vállalta. Taut sokrétű feladatai ellenére sem maradt sokáig a Szovjetunióban; 1933 elején távozott Moszkvából, amire részben a funkcionális építészet ottani elutasítása készítette, részben pedig az a tény, hogy építészeti elvei egyre inkább ellentétbe kerültek a szovjet építészet akkoriban kialakuló tendenciájával, amely a modern irányzattól eltávolodva, sajátos historizáló formai felfogáshoz közeledett. Elhatározásához hozzájárultak a rossz munkakörülmények is. Ezenkívül Taut — Mayjal egyetértésben — bírálta a tervezőmunka bürokratizálódását, valamint a tervezés és a kivitel merev elválasztását.

Berlinben rendezni kívánta ügyeit annál is inkább, mivel a GEHAG-gal való munkaviszonya még fennállott. A megváltozott politikai helyzet és ennek következtében várható letartóztatása arra készítette, hogy Svájcba meneküljön. A második világháború alatt munkásságának dokumentumai, értékes levelezése, tervei szinte mind elvesztek; professzori állásából felmentették, és törölték a Művészetek Akadémiájának névsorából is.

Svájcból Taut a Japán Építész Szövetség meghívására a távoli országba utazott. Japánban is jól ismerték; amikor a japán építészek kapcsolatot kerestek az európai mesterekkel, K. Imai japán professzor európai tanulmányútja során Gropiust, Le Corbusier-t, Mies van der Rohét és Bruno Tautot kereste fel. Japánban eleinte Kiotóban, majd Shoria-sanban, Takesaki mellett egy buddhista kolostorban talált átmeneti menedéket. Építési megbízást nem kapott, így az okurai porcelángyárban, majd a sendai állami iparművészeti kutatóintézet tervező irodájában vállalt tanácsadói megbízást, de maga is tervezett iparművészeti tárgyakat. Ezekből 1935-ben Tokióban kiállítás rendeztek, aminek figyelemre méltó sikere volt. Sokat utazott az országban, benyomásait, tapasztalatait tanulmányokban, könyvekben rögzítette; számos alkalommal előadások tartására is felkérték. Anyagi nehézségek, valamint a szokatlanul nedves, meleg éghajlat végül is arra készítette, hogy 1936-ban elfogadjon egy török meghívást, ahol kedvezőbb anyagi körülmények közé került, ahol képességeit ismét kifejthette, és megfelelő működési területet kapott. Az ekkor Törökországba hívott

szakemberek között volt régi barátja és professzortársa, Martin Wagner is. Javaslatára hívták meg Bruno Tautot az Isztambuli Művészeti Akadémiára az építészeti osztály profesz-szorának. Ugyanakkor az Oktatási és Művelődésügyi Minisztérium tervezési osztályának vezetője lett, ahol ismét módja nyílt alkotó munkát végezni. 1938-ban a Török Művészeti Akadémia kiállítást rendezett Taut műveiből, amely nagy feltűnést keltett. Úgy érezte, Törökországban új hazára talált, és így a Boszporusz partján hozzáfogott saját háza meg-építéséhez, de nem fejezhette be.

1938. december 24-én meghalt; a hányatott élet, a gyakori éghajlatváltozás következté-
ben elhatalmasodott asztmája vitte sírba, aránylag fiatalon, 58 éves korában. Taut sírját az Edirne Kapi temetőben egyszerű kőlap fedi, amelybe csupán nevét és egy — mun-
kássága hatását jelképező — lábnyomot véstek be.

Bruno Taut első mesterének Bruno Möhringet tekintjük, akinek a marienfeldi építőipari iskolában tanítványa, majd irodájában alkalmazottja volt. Stuttgartban Theodor Fischertől, a tevékenysége csúcán álló építésztől és professzortól is sokat tanult. Bár az akkor Németországban dolgozó építészek többé-kevésbé ugyancsak hatottak tevékenységére, kezdettől fogva önállóságra törekedett, és a maga útján akart járni. Ezért kevés azon munkáinak száma, amelyeket építésztárrsal — így többek között öccsével, Maxszal — együtt végzett.

Theodor Fischer felismerte és méltányolta fiatal munkatársának grafikai képességét, valamint a színek iránti érzékét, és ezen a területen is munkákat juttatott számára. Így Taut festette ki az unterrexingeni falusi templom falait, és mestere a jénai egyetem épületének színes kialakítását is rábízta.

A bautzeni óváros központjának beépítésére szolgáló homlokzattervek tervpályázata során (1904) megvett tervei még historizáló formaelemek felhasználásával készültek; jó ízlése, arányérzéke azonban ezeken is érvényesült. Pályatervei közül — amelyek az első világháború előtt készültek — a schrambergi (1904), a Berlin-Zehlendorf-i (1910) és a rottweili iskolák tiszta funkciót tükröző alaprajzokkal tűnnek ki. Külső kialakításukra ekkor a magas tető, illetve a tetőfelépítmény, a padlástér-beépítés, továbbá a kevés díszítésű homlokzatok jellemzők. Tervpályázati munkái között még több iskola, árvaház, templom, családi lakóház stb. is szerepel. Öccsével, Maxszal részt vett a karlsruhei főpályaudvar tervpályázatán 1908-ban; ugyancsak ebben az évben Karl Bonatzcal és Georg Martinnal a darmstadti főpályaudvar tervpályázatán nyert harmadik díjat.

Már 1907-ben foglalkozott lakótelepek tervezésével. Tervein gazdaságos, kedvező tájolást biztosító, változatos képet nyújtó beépítésre törekedett. Részt vett egy hamburgi lakótelepre kiírt tervpályázaton (1907); első díjat nyert a Berlin-Johannesburg-i terület részleges beépítésére meghirdetett tervpályázaton, és ugyancsak eredményesnek bizonyult — Max Tauttal közösen készített — pályaterve Berlin-Neukölln részleges beépítésére.

Bruno Taut készítette el a Berlin melletti Falkenberg kertváros terveit 1912-ben, amelynek egy része 1913—14-ben valósult meg. A magdeburgi Reform lakótelep tervezésére, illetve megépítésére 1912—15-ben került sor. Ugyanakkor Taut a lakótelepek számára sorházakat tervezett, amelyek gazdaságos alaprajzokkal, egyszerű homlokzatokkal és változatos színezéssel tűnnek ki.

Az 1910—11-es években általa Berlinben épített bérházak legnagyobb része — a Kottbusser Damm, a Hardenbergstraße és a Tiergartenstraße házai — a második világháború folyamán elpusztultak. A bérházak homlokzatainak zárt erkélyek és loggiák ritmusával adott sajátos jelleget.

Az expresszionista ízű kiállítási épületek közül a Monument des Eisens 25 m legnagyobb szélességgel, nyolcszög alaprajzzal, acélváz szerkezettel és üvegfalakkal készült. A földszinti, bemutató vitrinekkel ellátott fogadócsarnokból kétoldalt nyíltak az első, illetve a második emeletre vezető lépcsők, ahol előadótermeket helyezett el (3. kép). A lépcsős tömegű épületet fémkupola zárta le (2. kép).

Az üvepipar kiállítási pavilonja, a Glashaus, az üveg sokféle alkalmazási lehetőségét, változatos hatását mutatta be. Taut kör alaprajzú, széles betonlábazaton nyugvó acélvázaz épületet tervezett, 15 m átmérővel, 10,5 m átmérőjű, hálós kupolaszerkezetű lezárással (5. kép). A rúdhálózat közé színes üveglapok kerültek; a földszinti falak, válaszfalak, a födém és a lépcsőszerkezetek is üvegtéglák, illetve színes, csiszolt üveglapok felhasználásával készültek. Az egész épületet fény hatotta át, amit az üvegfelületek jól összehangolt színei élénkítettek (4. kép). Ezt az üvegepületet Udo Kultermann Der Schlüssel zur Architektur von heute című művében kulcshelyzetűnek tekinti az újabb építészet fejlődésében.

A világháborús évek pangása az aktív tervezés szempontjából Bruno Tautot is jóformán téflenségre kárhoztatta. Ezt a terméketlen korszakot az isztambuli barátság házának tervpályázatára való felhívás szakította meg 1916-ban. Taut nyilván ebből az alkalomból utazott Isztambulba, hogy megismerkedjék a török építészettel, és pályatervén nemzeti hagyományokat használhasson fel. A nagyszabású feladatot — amelyet egyébként nem díjaztak — a telekadottságokhoz alkalmazkodva oldotta meg, és terve igyekezett az ottani környezetbe beleilleszkedni.

A háborús évek alatt Taut elméleti munkásságot fejtett ki. Ekkor írta, illetve rajzolta meg utópisztikus műveit, amelyekben — expresszionista hatás alatt — fantasztikus elgondolásait rögzítette.

Magdeburgban folytatta az általa Berlinben elindított, majd megszakadt Frühlicht folyóirat-sorozat kiadását — amelyről irodalmi munkásságának ismertetése során részletesebben szólnunk —, mert úgy érezte, hogy ennek hasábjain is fórumot kap a várossal kapcsolatos kérdések, illetve elgondolások közzétételére. Úgy vélte, hogy Magdeburg, ez a közel 300 000 lakosú város, nemcsak a 30 éves háborúban és a napóleoni háborúkban szenvedett súlyos károkat, hanem akkor is, amikor építkezések folytak, sokszor tervszerűtlenül, szinte teljes tanácstalanságban. Bírálataból vezette le azokat a feladatokat, amelyeket a város fejlesztése során el kellene végezni. Kritikáját egyébként — megállapítása szerint — nemcsak Magdeburgra, hanem a német birodalmi, az európai, sőt az amerikai városok majd mindegyikére lehetne vonatkoztatni.

Magdeburgba érkezve mindenekelőtt lelkiismeretesen elemezte a város szerkezetét, és az „idegenből érkezett” építész szemével alkotott bírálatát Neu-Magdeburg, eine realistische Stadtbetrachtung című tanulmányban a Frühlicht-ben foglalta össze. Először a dóm tornyából vette szemügyre a várost, és nem látta benne a szerves település nyomait. Repülőgépre szállva megállapította, hogy „az épületek nem állnak össze várossá; a házak csupán halmo-

zódnak, szinte terv és értelem nélkül". Véleménye szerint „a város akadály nélkül folyik szét a külvárosi kis konyhakertek többesres légiójába”. Ez gyökeres ellentétben áll a városok fejlesztése terén több ízben kifejtett elképzeléseivel.

Javaslati, amelyeket térképvizslatokkal tett szemléletessé, korszerűek mind a forgalmat, mind a városközpont és az alközpontok kialakítását, továbbá a zöldterületek elrendezését, az új lakótelepek elhelyezését, munkahelyekkel való kapcsolatát illetően. Az Elba-kanyart csatornával kívánta átkötni, így akarta a folyópartot kiszabadítani a jobbára ideiglenes jellegű parti bódék tömegéből, és parti sétányokkal, összefüggő zöldterületekkel Magdeburgot ismét valódi „Elba-parti” várossá tenni.

Magdeburg részére területfelhasználási tervet szerkesztett, amelynek első elgondolása 1921–1922-ben készült el. Ebben grafikus ábrázolással feltüntette az üzletházakat, a „relatív szolid” bérházakat, a lakótelepek tervezett területét, a zöldterületeket és az ipari területet. A városközpontot, a közigazgatási központot és a Stadt und Land kiállítási területet körökkel jelölte meg. A szélvédelem érdekében nyugat felől védőerdőt tervezett. A terv második változata (1923) már „bolygó lakóvárosokat” is feltüntetett (12. kép).

Mein erstes Jahr als Stadtbaurat című közleményében — amely ugyancsak a Frühlichtben jelent meg — részletesen foglalkozott a kitűzött feladatokkal, a lakótelepek elhelyezésével, a nagyobb közösségi létesítményekkel kapcsolatos beruházásokkal és a megvalósításuk elé tornyosuló akadályokkal is.

Paul Mebesszel az Elba-partra kiállítási terület épületeit tervezte meg a közép-németországi kiállítás számára. Nagyméretű, átfogó tervet készített a mezőgazdasági és állatvásárcsarnokra és tartozéképületeire. Ennek magját egy több célú, rombusz alakú aréna alkotta volna, 100 m hosszúsággal, amelyhez 500 nagy állat elhelyezésére szolgáló istállók csatlakoztak. A csarnok 4000 néző számára biztosított volna ülőhelyet; az istállóság kiküszöbölését a terv szerint közbeiktatott „semleges” előterek biztosították volna. A nagyterem ideiglenes fapadló elhelyezését is lehetővé tette, így hangversenyek rendezésére is alkalmas lett volna. A mellékszárnyakban éttermet, konyhát, irodákat helyezett el (13. kép). Mindebből összesen egy kisebb alapterületű csarnok, a Stadt und Land kiállítási csarnoka valósult meg 1922-ben, amelyet most már négyszög alaprajzzal, J. Göderitzcel tervezett (14. kép). A mintegy 18 m fesztávolságú teret 5 m-enként elhelyezett íves vasbeton bordák közötti lemezzel hidalta át. A megvilágításra a karzatok felett alkalmazott ablaksáv és az üveggel fedett, „hernyó”-rendszerű felülvilágító, valamint a homlokzati nagy ablak szolgál. Az istállók és a mellék-, illetve tartozék helyiségek kétoldalt csatlakozó, alacsonyabb szárnyba kerültek. A csarnokot Hermann Gieseler Sportcsarnok elnevezéssel ma kizárólag sportcélokra használják (15. kép).

Az egyre romló gazdasági viszonyok miatt nem valósulhattak meg további tervei sem, pedig azok a város fejlesztése szempontjából komoly előrehaladást jelentettek volna. Egy nagy irodaházat tervezett a belvárosba, amivel számos, iroda céljára elfoglalt lakást szerezett volna felszabadítani. Helyéül a mai Boleszláv Bierut teret szemelte ki; a nyitott udvarba filmszínházat szánt, hogy ezzel a beruházás gyorsabb amortizációját elősegítse. Az épület tervében egyébként a földszinten 1600 m² bolthelyiség szerepelt raktárakkal, az emeleteken pedig kb. 10 000 m² alapterületű irodahelyiségekkel. A Königstraße-i függőlegesen tagolt

főtömeg lépcsős kontúrjával harmonikusan illeszkedett volna bele a várossziluettbe. Az ugyancsak Magdeburg részére 1922-ben készült Stadt Köln szálloda és üzletház terve számos szállodai szobán kívül külön megközelíthető előadótermet, valamint kávéházat is tartalmazott.

Taut építési-igazgatási teendői mellett még egyéb tervekkel is foglalkozott. Így többek között elkészítette egy magdeburgi üzletház tervét (1921), és érdekes, mozgalmas tömegű épületkomplexumban oldotta meg a magdeburgi délkeleti városrész temetőépületét.

1922-ben, sok más német építésszel (Gropius, Hilberseimer, Mies van der Rohe, Loos stb.) egyetemben ő is részt vett a Chicago Tribune című napilap irodaházának világméretű pályázatán. A magas épületet négyzetes befoglaló alaprajzzal, íves gúla alakkal oldotta meg, Nyilván az a gondolat készítette ennek a szokatlan formájú épületnek a megfogalmazására, hogy a nagyszámú pályázatból csak valami különleges megoldással lehetett kitűnni; díjat nem kapott.

Szinte szenvedélyesen harcolt Bruno Taut az épületek színezéséért. Ezzel kapcsolatos elképzeléseit kezdetben magdeburgi építkezésein igyekezett érvényesíteni. Törekvése gyakran váltotta ki a közönség, és néha az építészársak nemtetszését is. Ezzel a témával foglalkozik a Frühlicht-ben megjelent cikke is a magdeburgi színháborúról. De természetesen bőven akadtak az építészek és a nagyközönség sorából is olyanok, akik lelkesen üdvözölték Taut ebbeli törekvéseit. „A régi magdeburgi városháza merész színezése velencei vörös rusztikájával, fekete hézagokkal, vörös oszlopokkal, fehér falmezőkkel, világoszöld loggiákkal, az udvari homlokzaton világossárga, fekete és kék színekre festett erkélyekkel megérdemelné — írja Gustav Adolf Platz —, hogy a városi tanács gondoskodjon ennek a maga nemében gyöngyszemnek a fenntartásáról, ebben a színösszeállításban, az utókor gyönyörűségére.” (Die Baukunst der neuesten Zeit, 1927.)

A színek alkalmazása érdekében Taut a Frühlicht-ben felhívást intézett az építészekhez, amelyben „színes” építésre szólította fel őket. Ebben szomorúan állapította meg, hogy a hajdan színes házak helyébe ma egyre inkább „szürke dobozok” lépnek. Az „előkelőség” ürügyén feladták a színes házak hagyományát, holott szerinte „a szín a forma mellett az építőművészek egyik leglényegesebb és leghatékonyabb eszköze”. Ezért hirdetett harcot a házak egyhangú szürke színezése ellen, és hangoztatta, hogy „az élénk, vidám városkép csak ízléses, színes épületekkel valósítható meg”. Kiáltványát, amelyben az építészek a színes házak építése mellett foglaltak állást, és az építetőt is a színek alkalmazására akarták rábírní, számos építész írta alá, köztük P. Behrens, M. Elsässer, A. Endell, T. Hoffmann, K. Krayl, H. és W. Luckhardt, P. Mebes, B. Möhring, B. Paul, H. Poelzig, H. Scharoun, F. Schuhmacher, M. Taut, M. Wagner, tehát olyan építészek, akik azóta is jelentős művekkel írták be nevüket nemcsak a német, hanem az egyetemes európai építészet történetébe is. A kiáltvány tartalmával rajtuk kívül számos festő is egyetértett, amit ugyancsak aláírásukkal tanúsítottak. A piszkos szürke ház helyébe lépjen végre a kék, piros, sárga, zöld, fekete és fehér színű ház, szép árnyalataival — hirdeti Taut írásaiban. Következetes felfogásának megfelelően kiharcolta, hogy a stuttgarti, 1927-ben megrendezett Werkbund kiállításon, az ún. Weißenhof-Siedlung-ban a fehér épületek közé — mint egyetlen építész — színes házat tervezhessen.

Magdeburgi tanácsossága idején készült el a Reform lakótelep második üteme, nagyobb-
részt kétszintes lakásokból álló sorházakkal. Ezeket Taut — felfogásához híven — ugyan-
csak színesen oldotta meg.

Mivel Taut tervei, amelyeket Magdeburg számára készített, a bekövetkező infláció miatt
csak egészen kis részben valósultak meg, 1923-ban visszatért Berlinbe, ahol most már el-
gondolásait a településtervezés, illetve a lakásépítés terén megvalósíthatta. Az 1920-as
években számos lakótelepet, lakóépületet tervezett, amelyek tevékenységének központi
magját jelentik, és amelyek nevének nemcsak Németországban, hanem Európa-szerte el-
ismerést szereztek. Ezekben a lakótelepeken valósította meg elképzeléseit, és tervezett épüle-
teiben eredményesen alakított ki egy új lakóépület-formát.

Szerencsés választás volt a már említett GEHAG részéről, hogy Bruno Tautot szemelte ki
felelős tervező, illetve tanácsadó építészének. Bruno Taut ugyanis ezzel a megbízással
szinte korlátlan lehetőséget kapott arra, hogy az új építész-szemléletből fakadó elveit, el-
gondolásait a gyakorlatban egy új építetű, a „közhasznú” építési szövetkezet, a GEHAG
tevékenysége révén közvetlenül megvalósíthassa.

A GEHAG-ot 1924-ben a szabad szakszervezetek és építőszövetkezetek alapították.
A szövetkezet munkája egyrészt a területek megszerzésére, rendezésére, a terület feltárásá-
val kapcsolatos műveletekre irányult. Másrészt a tervezésre, az árelemzésre, a költségek
biztosítására, a kivitelre, a művezetésre, az építkezés ellenőrzésére, továbbá az eladásra, a
bérbe adásra, az ügykezelésre is kiterjedt. Az intézmény ma is tevékenyen járul hozzá a
lakásépítéshez.

A lakótelepeken Bruno Taut vegyesen alkalmazta a kétszintű, szabadon álló, ikerházas
és sorházas beépítést a többszintes lakóépületekkel. A lakótelepek többszintes lakóháza
3, 4, legfeljebb 5 lakásszintet tartalmaznak; felvonót ezekhez nem tervezett. A beépítés
mindenkor a terület adottságaihoz, lehetőségeihez alkalmazkodott, mégpedig a közlekedés,
a közműekkel való ellátás követelményeit szem előtt tartva. Figyelembe vette a terep-
alakulatot, a kedvező tájolást is. A sávházak tengelyiránya rendszerint észak-déli vagy
közel észak-déli, mivel ez keleti és nyugati benapozást tesz lehetővé. Ha az adottságok
kelet-nyugati tengelyirányt szabnak meg, az alaprajzokat úgy alakítja, hogy a lakóhelyi-
ségek lehetőleg déli tájolást kapjanak függetlenül attól, hogy utcára vagy kertre néznek-e.
Keretbeépítésnél mindenkor gondoskodik a tágas, átszellőztethető udvarról, illetve kert-
területről. Sávházak bütüjét a kedvezőbb utcakép kialakítása céljából gyakran rövidebb
kereszt szárnyakkal zárja le. Egyes utcákat a derékszögű úthálózat merevségének feloldása,
valamint a változatosabb utcakép érdekében ívesen vezet.

A Berlinben tervezett lakótelepek közül az egyik legkorábbi (Schillerpark) 1924-ben
épült (19. és 20. kép). A lakótelepet 1928-ban is bővítették (21. kép). Ugyancsak több éven át,
1924—31-ig készültek a Berlin-Tegel, Freie Scholle lakótelep épületei (22., 23., 24. kép).
A mahlsdorfi lakótelep 1924—31-ig (25. kép), a hohenschönhauseni az 1926—27-es években
épült (26. kép). A Berlin-Weißensee-i lakótelepet 1928—30-as években hozták létre (27. és 28.
kép). Különösen figyelemreméltó a Berlin-Britz-i ún. Hufeisen lakótelep, amely nemcsak
felépítése idején, hanem még ma is mintalakótelepnek számít. Beépítési tervét Taut Martin
Wagnerral, Berlin építésügyi tanácsosával alkotta meg. A nagy kiterjedésű területet enyhén

íves fasor szeli át, a Fritz-Reuter-Allee. Taut és Wagner a terület nyugati részének beépítésével foglalkozott. Ennek tagolását és építészeti megoldását egyaránt a terepadottságok határozták meg. A terület mélyen fekvő magjában levő tó különösen szép, változatos környezet kialakítására adott alkalmat. A mélyebb területet patkó alakú, háromszintes — kelet felé nyitott — háztömb keretezi (30. kép). A családi házak — amelyekhez külön kertek tartoznak — $2\frac{1}{2}$ – $4\frac{1}{2}$ szobásak; a többszintes épületekben $1\frac{1}{2}$ – $4\frac{1}{2}$ szobás lakások vannak. A változatos magasságú, színes épületek és a tágas, összefüggő zöldterületek a lakótelepet különösen derűssé varázsolják. Meg kell jegyeznünk, hogy a Fritz-Reuter-Allee-től keletre eső területet más tervező építette be — nagyjából meredektetős, romantikus épületekkel —, így a két rész nem egységes hatású, amint ez a légi felvételtől is látszik (29. kép). A 31. és 32. kép a patkó alakú háztömb nyitott oldalát, illetve udvari részét ábrázolja. A Parchimer Allee, a Rudower Chaussee és a Grüner Weg alkotta háromszögű területet ugyancsak a GEHAG építette be. Nagyméretű kertje építészeti és kertészeti egyaránt mintaszerű kialakítású. A 33. és 34. kép a Fritz-Reuter-Allee-i épületsorok képét mutatja. A 35. kép a Fritz-Reuter-Allee-i beépítés udvari homlokzata, a 36. kép a Behrensstraße, a 37. a Hannemannstraße, a 39. kép a Parchimer Allee beépítését ábrázolja.

A Berlin-Zehlendorf-i Onkel-Toms-Hütte erdei lakótelepet 1926–1931-ig építették. A lakótelep tervezésénél Martin Wagner vezetésével Hugo Häring és Otto Salvisberg is közreműködött; a többszöri bővítés kizárólag Bruno Taut munkája volt. A 41. kép a lakótelep helyszínrajzát ábrázolja. A többszintes lakóházakból és családi házak sorából álló lakótelep harmonikusan illeszkedik a térbe, és méltán érdemli meg az erdei lakótelep elnevezést. A családi házakhoz kertek tartoznak, amelyek előnyösen lazítják a beépítést. A többszintes lakóházak 2 – $3\frac{1}{2}$ szobás lakásaikkal a metró vonalát követően (40. kép) íves tömbökben zárják le a családi házakkal beépített területet. A 42. kép a Riemeisterstraße-i hídfő, a 43. kép pedig az Argentinische Allee felőli utcaképet mutatja. A 44. és 45. kép a Waldhüttenpfad-i, a 46. kép az auerhahnhalzi házak, a 47. kép családi sorház udvari látképe.

A Berlin-Prenzlauer Berg-i beépítés 1927–28-ban készült négyszintes lakóházakkal; a 48. kép a Rietzestraße-i, a 49. kép a Schönlancker Straße-i házsort, az 50. kép egy bejárati részletet ábrázol.

A Carl Legien Stadt a városi közlekedési eszközök felhasználásával mindössze 10 percnnyire esik a város központjától; 2 – $3\frac{1}{2}$ szobás lakásokból álló, 4 – 5 szintes épületei élénk színezésükkel szépen illeszkednek a zöld környezetbe (51. és 52. kép). Külön épületekben mosodák állnak a lakók rendelkezésére; 1930-ban ugyancsak Berlin-Britz-ben épült az Ideál lakótelep (53. kép).

A lakótelepeken tervezett házak alaprajzi elrendezése a lehető legegyszerűbb. Taut többnyire ún. „kétfogatú” épületszekciókat tervezett, vagyis egy lépcsőházzal emeletenként két lakást lehetett elérni. Vizsgálatai szerint a többfogatú elrendezésnél voltaképpen nincs területmegtakarítás, mert itt a lakások megközelítéséhez a lépcsőházakat tetemes folyósótöbblettel kell kiegészíteni. A kétfogatú rendszer előnye, hogy egy-egy lakás helyiségei két frontra nyílnak, és így a lakások délelőtt–délután kapnak napot, a lakás átszellőztethető, amit három- és többfogatú elrendezésnél nem minden lakásnál lehet biztosítani. Mivel

a lakásokat közepes és kis jövedelmű, munkás-, illetve tisztviselő családok részére tervezték, a beépített területtel is takarékosan kellett bánni.

A Taut által tervezett lakások előtérből, 20–22 m² nagyságú, fekhely nélküli nappali szobából, 8–10 m² nagyságú, étkezésre is alkalmas konyhából, W.C.-vel ellátott fürdőszobából és 1, 2 vagy 3 hálólhelyiségből állnak, 9–16 m² alapterülettel; minden lakáshoz 1,5–2 m szélességű loggia vagy erkély is tartozik, „hogy azt használni is lehessen”. Külön W.C.-t valószínű takarékosági okokból sehol sem tervezett, az a fürdőszobában kapott helyet. Nem szerepel alaprajzaiban — mint általában a nyugati államok lakásaiban — éléskamra sem. A 38. a)–f) képek 2, 2 1/2 szobás és 2 szoba lakókonyhás alaprajzi változatokat mutatnak be. A lakásokban ugyan nincs lomkamra, de a kis hajlású tetővel fedett házak majd mind-egyikébe tervezett csekély belmagasságú padlásteret, ahol a lomkamrának helyet biztosított.

Egyébként az épületek többnyire hagyományos anyagokból készültek: téglafalakkal, üreges téglabetétes vasbeton födémekkel. Az építés iparosításáról, előregyártott szerkezeti elemek sorozatgyártásáról már ebben az időben is sok szó esett, de az építésszek ez irányú javaslataikat a gyakorlatban csak kis mértékben tudták megvalósítani. Az ötszintesnél magasabb lakóépületek esetében — amit egyébként akkoriban lakótelepeken csak kisebb számban terveztek — vázas szerkezeti rendszert alkalmaztak.

Bruno Tautot a beépítés, a lakásalaprajz és a környezet tervezésével együtt az épületek esztétikája is élénken foglalkoztatta.

A kétszintes családi ház, ikerház, sorház esetében többnyire magas tetőt alkalmazott; az arányos ablaknyílások a ház funkcióját tükrözik. Az épülethomlokzatok vakolása többszínű; a bejárati ajtók néhol nyerstégla kerettel hangsúlyozottak.

A tömeges lakásépítésnél voltaképpen nem az egyes épületszekciók homlokzatait kellett megtervezni, hanem utcaképben, városképben kellett gondolkodni. Taut számos kísérletet végzett ezen a téren, amíg kialakította a többszintes lakóházak egyszerű, díszek nélküli, amellet változatos plasztikájú épületformáját, amely a nagy fronthosszúság ellenére is kedvező utcaképet biztosított. A Taut által tervezett többszintes lakóépületekhez kis hajlású tetők tartoznak, a homlokzatokat rendszerint kis kiülésű tagozat zárja le. A padlásablakok összefüggő sávja vagy négyzetes ablakok dekoratív sora egyébként is jól zárja le a homlokfelületet. Taut nyerstégla felületű épületeket is tervezett; az ablakok közötti, illetve a loggiákat szegélyező pilléreket korábbi épületeinél vakolattal alakította ki, egyes épületeken az erkélyeket alátámasztó pillérek túlnyúlnak a legfelső erkélyt lefedő lemezen, és mozgalmassá teszik a homlokzatot. A Berlin-Britz-i lakótelep Fritz-Reuter-Allee-i házsorain ugyancsak színes vakolt felületeket alkalmazott; az utca felőli homlokzat élénk vörös színű, míg a lépcsőházak kinyúló tömbjei világosabb vakolást kaptak. (Ezt a házsort nevezték a berliniek Rote Front-nak.) A patkó alaprajzú háztömb fehér; az íves udvari homlokzatot párosával megjelenő loggiák mély árnyékhatásukkal tagolják; a szekciókat vékony, függőleges nyerstégla lizénák osztják. A padlástér egyenletes kiosztású, kis méretű négyzetes ablakainak sorát a függőleges tagozatok befejezéseként váltja fel egy-egy hangsúlyosabb ablak. Az íves felületet egyébként a mindig változó árnyék önmagában is változatossá teszi. A britzi lakótelep déli peremén, a Parchimer Allee-menti háromszintes házak vakolása fehér; az ezekre merőleges lezáró épülettömbök élénk vörös színükkel jellegzetessé teszik az utcaképet.

Taut több épületén a padlásteret határoló homlokzatsávot vékony párkánnyal választja el, és a homlokzat színétől eltérő, világosabb vagy sötétebb színnel vakolja. A sötét színű homlokzatzfelületből mély árnyékhatásokkal emelkedik ki a loggia-sor a Berlin-Weißensee, Buschallee-i négyszintes épületsoron. A lakótelepek hosszú frontjait kellemesen élénkíti a több helyen alkalmazott, enyhén íves utcavezetés. Taut épülethomlokzatai mind egyszerűbbé válnak; a nyílásarányok, a felületképzés módja egyre nemesedik. Lakóépületei nyírfák és erdei fenyők csoportjával a mai legjobb megoldásokkal vetekednek.

A GEHAG Tautot bőségesen ellátta tervezési munkával, de sem közéleti, sem irodalmi tevékenysége nem engedték meg, hogy családi házak tervezésére hosszabb időt fordítson. Csupán 1923-ban tervezett két igényesebb családi házat; az egyiket derékszögű négyszög alaprajzú helyiségek jellemzik, a másikban kör alaprajzú étkezővel, félkör lezárású zeneteremmel teszi változatossá a teret.

1926-ban Berlin külvárosában, Dahlewitzben saját családi házat épített. A kétszintes, szabadon álló, előkertes épület körcikk alaprajzú, főbejárata keletre, az utca felé nyílik. Északon a konyhaszárny számára földszintes rész csatlakozik az épülettömbhöz (17. kép). A körcikk alaprajz erőltetettnek tűnik. Taut azért választotta, hogy megmutassa, nem kell feltétlenül a már-már dogmává merevült négyszög alaprajzhoz ragaszkodni. Ez az alaprajzi forma lehetőséget teremtett a különböző rendeltetésű helyiségek több irányból való megvilágítására. Tervében a lakást nemcsak a helyiségek puszta csoportosításával és berendezéseikkel mutatja be, hanem mint egészet, összes funkcióival és azok kisugárzásával, a környezettel, a kerttel és a tájjal együtt. Különös gondot fordított a színezésre itt is, külsőben és belsőben egyaránt (16. kép).

Bruno Taut a lakótelepekkel, lakóházakkal egyidőben más rendeltetésű épületeket is tervezett, középületei közül fennmaradt az ötszintes, magastetős Haus des Deutschen Verkehrs Bundes épület terve, szimmetrikus elrendezéssel, kiemelt középrésszel. Építését Bruno Taut kezdte el, de a befejezés már öccsére, Maxra maradt.

Bruno Tautot pályája kezdetétől foglalkoztatta az iskolák problémája. Ez a kérdés az iskolareformokkal kapcsolatban szinte állandóan napirenden volt Európa majdnem minden országában. 1927-ben — F. Carsennal, az iskolareform neves képviselőjével együttműködve — ún. közösségi iskolát tervezett Berlin-Neuköllnben, a Dammweg-en. Ez, az egyik oldalon íves utcával határolt, nagy kiterjedésű telekre kerülő, 3000 tanulót foglalkoztató iskola az oktatás-nevelés minden fokára kiterjedt, az óvodától a középiskola befejezéséig. A lényegében egyszintű iskolaépület-komplexumnak a hagyományos tantermek helyett ún. szaktantermei lettek volna a szakoktatás különböző tárgyai számára. A magas oldalvilágítással tervezett tantermek eltolható, üvegezett oldalfalai kedvező időjárás mellett lehetőséget adtak volna a szabadtéri oktatásra is. — Az iskolát több tornateremmel, sportpályákkal, fedett uszodával tervezte. Az aulát, az adminisztráció helyiségeit és a különleges, biológiai, fizikai, kémiai, rajzoktatási tantermeket az épületkomplexum súlypontjában, a háromemeletes épületrészben helyezte el. Az érdekes együttesből csak egy kísérleti tanterem épült meg, megmaradtak azonban a tervek, az alaprajzok és modelljének a fényképe.

Figyelemre méltó még a Berlin melletti Rangsdorfban, 1929-ben a strandfürdő részére készített tervének elrendezése és épületsora.

Bár számos munkája kötötte Berlinhez, és egyetemi tanári megbízása is fennállott, de az iparosodó, szocialista állam, a Szovjetunió építési problémái is vonzották. Egész sor meghívást kapott a fiatal szovjet államtól előadások tartására és tervezési munkákra is. Többek között felkérték, hogy vegyen részt Moszkvában egy szűkebb körű pályázaton. A kírás nagyszabású szálloda építésére szólt, mégpedig a nagyszínházzal, a klasszicizmus jelentős alkotásával szemben, a Szverdlov téren. A tervpályázatra Tauton kívül még két csoportot hívtak meg; az egyik Szcsuszev, a másik Ginzburg irányítása alatt dolgozott. Taut tervében „H” alakú beépítést alkalmazott; a két kilencemeletes szárnyat hátrább helyezett magas épülettömb kötötte össze, míg a színház épületével szemben, félkör lezárású, négyemeletes épületrész tartalmazta a főbejáratot, a fogadóhelyiségeket és a nagy vendéglőüzemet. Ezzel Taut a hatalmas épülettömeget elhelyezte anélkül, hogy a klasszikus tér, valamint a színház-épület hatását túl magas térfalakkal csökkentette volna. A beépítés alap gondolatának elismerése mellett az épület egyszerű architektúráját kifogásolták a klasszicista környezetben.

Moszkvában működő 30 tagú munkacsoportjával nagyobb lakóépület-tömbök beépítésén kívül 1931–1932-ben színházat tervezett, amely azonban ugyancsak terv maradt. Ebben a korszerű színház számos új megoldását használta fel. A nézőteret amfiteátrumszerűen, széles ellipszis formában alakította ki, és a bőségesen méretezett színpadrész elé félkör alakban a nézőtérbe nyúló előszínpadot alkalmazott. Ezzel egyrészt a nézőteret tette áttekinthetővé, másrészt a nézők és a színpadi történet közvetlen kapcsolatát teremtette meg. A nézőtér, a lépcsőházak különböző magasságukkal az épület tömegét is változatosan tagolták. — Tervet készített egy kultúrközpont számára is nagyméretű gyülekezési csarnokkal, színházzal, filmszínházzal, kiállítási csarnokkal és sportstadionnal.

A Szovjetunióból Németországon, illetve Svájcban keresztül Taut útja Japánba vezetett, ahol építési megbízást nem kapott. Terveket készített ugyan, de azok nem valósultak meg. Egy települési terv vázlatos képe maradt fenn 1934-ből az Osaka melletti Ikona-hegy területéről. Junghanns professzor könyvében néhány iparművészeti tárgy képét közli, amelyeket Taut Japánban tervezett.

1936-ban Bruno Taut már Törökországban van, ahol oktatói működésén kívül a török Oktatási és Művelődésügyi Minisztérium tervezési osztályának vezetőjeként már ismét részt vehetett az aktív tervezési munkában.

Törökországi terveit megfontolt telepítés, tiszta, funkcionális épület-alaprajzok jellemzik. Első munkája itt 1937-ben az ankarai egyetem nyelvi és történeti karának épülete volt; majd az ankarai Műszaki Egyetem nagyszabású telepét tervezte meg. Asim Kömürcüoglu török építésszel együtt dolgozta ki az Atatürk-iskola terveit Ankarában, 1937–38-ban. Az adottságokhoz, a területhez és a kitűzött célhoz alkalmazkodó megoldások jellemzik a cebeci középiskola (1938), az izmiri leányintézet (1938) és a trabzoni fiúiskola (1938) terveit is. Az épületek külső kialakításában szintén egyszerűségekre törekedett, csak egynéhány épületén alkalmazta a fakonzolokon nyugvó, erősen kiülő párkány törökországi hagyományát, például a trabzoni fiú középiskola diákothónán.

Ugyanebben az évben bekövetkezett halála megakadályozta abban, hogy terveit megvalósítsa, készen láthassa. Munkatársa, Franz Hillinger volt az, aki egyes munkáinak tervezését is befejezte.

Bruno Taut irodalmi munkássága rendkívül széles körű. Kilenc könyve jelent meg Németországban, öt Japánban, egy Törökországban. Tanulmányainak, cikkeinek száma közel 200. Irodalmi munkásságával — ha vázlatosan is — célszerű megismerkedni, ha gondolatvilágába, a szellemét foglalkoztató témákba bele akarunk tekinteni, meg akarjuk ismerni nézeteit.

Irodalmi munkásságát az első világháború előtt azzal kezdi, hogy egyes megvalósított műveit ismerteti. A Harkort Művek turbinaháza részletes leírását például 1910-ben a *Mitteilungen des Rheinischen Vereins für Denkmalpflege* című folyóirat hasábjain teszi közzé, az eichwaldei (Berlin melletti) beépítési tervet 1913-ban a *Städtebau*-ban, a falkenbergi (ugyancsak Berlin melletti) kertvárosét 1914-ben a *Gartenstadt*-ban adja közre.

A pályája kezdetén épített két közismert kiállítási épületének alapgondolatát, megoldását, illetve kiviteli módját külön kiadványokban közli: a *Monument des Eisens*-ét Lipcsében 1913-ban, a *Glashaus*-ét Kölnben 1914-ben. 1913-ban a *Moderne Bauformen* című folyóirat 12. számában részletesen méltatják a „B. Taut és Hoffmann iroda” tevékenységét.

Az első világháború éveit Tautnak alkalma nyílik arra, hogy tanulmányutakat tegyen Törökországba. Erről 1916-ban és 1917-ben a *Kunstgewerbeblatt*-ban közzétett útibeszámolóit (Konstantinápolyi útiélmények) tanúskodnak.

1918-ban az *Arbeitsrat für Kunst* egy röpiratban építészprogramot tesz közzé Taut megfogalmazásában, amelyben többek között hangoztatja, hogy „a nagyszabású új építőművészetet, mint a szellemi erők közvetlen hordozóját, csupán egy radikális forradalom valósíthatja meg”.

A művészetekben érvényesülő expresszionizmus hatása alatt Bruno Tautnak 1919-ben, illetve 1920-ban olyan könyvei jelennek meg, amelyekben fantáziája, grafikai készsége utópisztikus világba sodorja. E műveket *Alpine Architektur* (1919) és *Weltbaumeister* (1920) címmel adja ki. Gustav Adolf Platz építész-történész 1927-ben megjelent *Die Baukunst der neuesten Zeit* című könyvében ezzel kapcsolatban így ír: „A birodalmi fővárosban H. Poelzig, B. Taut és W. Gropius köré egész sereg fiatal építész csoportosult, akik az építészetet alapjában akarták megújítani. Nem elégedtek már meg a háború előtti években kialakult építész-felfogással; céljaik a csillagok felé törtek, gondolataik az építészeti alkotás gyökeréig kívántak hatolni. Bruno Taut a világ építőmesterének vízióit egy alpesi architek-

túra elképzelésébe sűríti, és gondolatai hegyek és völgyek átépítésével képzeletbeli életet élnek.”

Bár az ezekben a könyvekben szereplő elgondolások kétségkívül az utópia, a fantasztikum világába tartoznak, Taut meg volt győződve arról, hogy megvalósíthatók. Az Alpine Architektur című könyv ellentmondásos mottóval indul: „Aedificare necesse est, vivere non est necesse” (Építeni szükséges, élni nem). Rajzanyagát és a rajzok közötti szöveget Taut még a háború előtt fogalmazta meg, és 1918 tavaszán és nyarán írta, illetve rajzolta őket. Egy építész fantasztikus látomásai ezek, amelyekre feltehetően az Alpok csodálatos világa inspirálta; e szépséget építészeti alkotásokkal akarta fokozni. Boltívekkel szegélyezett utak, völgyek, hegyoldalak váltakoznak egymással üvegkristályokból, az út végén „kristálypalotával” az örök hó és gleccserek birodalmában (6. kép). Elképzelései a „csillagok lebegő architektúrájáig” kalandoznak, amelyek a „dómcillagban” (7. kép) tetőznek. Az „Alpine Architektur — írja Ludwig Hilberseimer: Berliner Architektur der 20-er Jahre (1967) című könyvében — az expresszionista fantázia-építészet csúcspontja.” Taut munkássága magán viseli barátja, az 1915-ben elhunyt Paul Scheerbart költészetének hatását, akivel élénk levelezésben állt, és aki egy időben Poelzigre és Gropiusra is hatást gyakorolt. Paul Scheerbart az üveget tekintette az építés ideális és legmagasabb rendű építőanyagának, „de már nem érte meg eszméi megvalósítását Mies van der Rohe üvegépületeiben és Gropius alföldi gyárának létesítményeiben, ahol az üveget már más — gyakorlati — értelemben használták fel” — írja Udo Kultermann.

A Weltbaumeister-ben, amelyet Taut Scheerbart emlékének szentelt, „szimfonikus zenére szerzett építészeti színművet” komponált. A művet számos színpadi képpel illusztrálta; „... a felbukkanó és eltűnő formák és színek játékától, a hangok széles áradatától” ... különleges hatást várt (8. kép).

További könyveiben már települések, városok szerkezetével, fejlődésével és jövőbeli rendezési kérdéseivel foglalkozik. A Stadtkrone (1919) című műben a szerző a városok egy-egy kiemelkedő, hangsúlyos alkotását, koronáját elemzi, amely tömegével, méreteivel, architektúrájával — a terepadottságok kihasználása révén — szinte megkoronázza a települést, a várost. Azt írja: „Az építész — praktikus célját tekintve — az emberek elemi igényét, az időjárás és más, különböző veszélyekkel szembeni védelmét tetszetős formában igyekszik kielégíteni. Műve művészetté akkor válik, ha az emberi praktikum mindennapos feladatain túllépve, magasabb rendű célok felé tör — mint a város koronája esetében —, amikor tehát az építés nem szorul a puszta célszerűség korlátai közé. Ekkor már a fantáziáé a szó.”... „Az építőművészetnek — Taut szerint — az emberi létben kell gyökereznie, hogy érezze saját értékét, kapcsolatát a környező világgal. Az építészek képzelete, tehetőségükön felül, éppen azoknál a feladatoknál jut nagyobb szerephez, ahol a praktikus cél már kisebb jelentőségű, vagy egyáltalán hiányzik.” ... „Az építészek feladatuk iránti szenvedélyes lelkesedése hozta létre — véli Taut — a középkori dómok magasra törő, hatalmas alkotásait és egyben az egyszerű épületekben rejlő, a szükségletnek, praktikus célnak megfelelő konstruktív megoldásokat.” Elgondolását, elméletét a gazdagon illusztrált könyv képanyagával szemléleti: Athént az Akropolisszal az antik város lakóépületei felett, Rangoont a Shvoy Dhyrne pagodával, Jeruzsálemet a salamoni templomegyüttessel,

Strassburgot a dómmal, Durhamet katedrálisával, Adrianopoliszt mecsetjével, Pisát a dóm, a kampanile és a keresztelőkápolna épületcsoportjával stb. „Ezek az alkotások mutatnak rá — véli Taut — a csúcra, az építészet voltaképpeni kiindulására és egyben végcéljára. Sugárzó fényük megszépíti, magasabb szintre emeli a praktikus célból létrehozott puritán építmények együttesét.” Véleménye szerint: „az építészet minden időben hordozója, kifejezője az emberi élet megnyilvánulásának, az emberi kultúrának. Szinte nincs is szükség kultúrtörténetre, a különböző korszakok vallási és politikai tanainak leírására, mert a kőbe faragott tanúk világosan megmutatják, hogy az egyes korokban mi töltötte be az emberiség lelkivilágát. Szinte kevés az építőművészet szó mindannak jellemzésére, amit a kőbe oltott élet és gondolatvilág elmondani képes”.

A Stadtkroné-ban foglalkozik Taut a városok fejlesztésével, bővítésével, új városok létrehozásával kapcsolatos törekvésekkel, elméleti megfontolásokkal is. „Ezek lényegükben ma sem idejétmúltak — írja —, csupán a nagyobb ütemű népszaporodás, a városokba tömörülés nagyobb irama, a közlekedés előre nem látható növekedése folytán vetnek fel új problémákat.”

E művében szerkesztett városépítési sémában a főútvonalak hálózatának, valamint a helyes tájolásnak megfelelően elhelyezi a várost alkotó elemeket, a forgalom, a közlekedés létesítményeit, a városközpontot, az ipari területet, a lakótelepeket, a zöldterületek összefüggő hálózatát (9. kép). „A városalapításnál — hangoztatja — az előrelátóan kijelölt területen fokozatosan kell megvalósulnia mindannak, amire a településnek, a városnak fejlődése, növekedése szempontjából szüksége van.” Eszmei városközpontot tervez, és ennek madártávlati képét, illetve sziluettjét rajzolja meg, amelyben a „város koronájának” gondolatát is igyekszik kidomborítani (10. kép).

Az *Auflösung der Städte oder die Erde eine gute Wohnung*. . . című könyvében (1920) decentralizált elhelyezésű lakótelepek terveit rajzolja meg különböző rendszerekben, hogy ezzel is bizonyítsa: „földünk voltaképpen jó lakóhely”. Közülük egyet a 11. képen közlünk.

A Cornelius Gurlitt, Bruno Möhring és Bruno Taut szerkesztésében félhavonta megjelenő *Stadtbaukunst alter und neuer Zeit* című folyóirat — amelyet a *Der Zirkel* elnevezésű csoport adott ki — minden számának függelékében Frühlicht címen, 5–6 oldal Taut rendelkezésére állt, ahol elképzeléseit, illetve bírálatait közölhette, de haladó építésztársai számára is lehetőséget biztosított a megnyilatkozásra. A Frühlicht 1920–22 kötetét 1963-ban újból kiadták. Az új kiadás Ulrich Conrads cikkében összefoglalja az akkori időszak — Bruno Taut működését is érintő — eseményeit.

Taut építésztársait, barátait felkérte arra, hogy gondolataikat, javasolataikat levélben közöljék egymással. Ebből a levélváltásból alakult ki az ún. *Die gläserne Kette*, amelynek egy részét a Frühlicht-ben tette közzé. A szóban forgó leveleket U. Kultermann 1962-ben és 1970-ben Leverkusenben újból kiadta.

A háborút követő években Taut tevékenységében beállott alapvető változást főként magdeburgi megbízása (1921–1924) idézte elő. Szakítva az expresszionizmus utópisztikus elképzeléseivel, felismeri, hogy humán életszemléletét, szocialista meggyőződését úgy tudja leginkább embertársai szolgálatába állítani, ha munkáját reális feladatok megoldására fordítja. Ezek között legégetőbbnek a lakáskérdést tartotta. Ezért a továbbiakban — irodal-

mi téren is — főként lakótelepek kijelölésének, a kijelölt területek feltárásának, beépítésének, környezetrendezésének kérdéseit, ezzel kapcsolatban a lakóházak és a lakás funkcionális, műszaki és gazdasági, valamint esztétikai kérdéseit helyezi fejtegetései középpontjába.

Az általa tervezett lakótelepeket, lakóházakat ismerteti és értékeli. Ezzel kapcsolatban közli a magdeburgi Reform kertvárosi (Der Siedler, 1918/19) és a ruhlendi (Die Volkswohnung, 1920), majd a Berlin, Wohnstadt Carl Legien (Deutsche Bauhütte, 1930), továbbá a Berlin-Spandau-i Haselhorst (Wohnungswirtschaft, 1931) lakótelepek terveit, illetve a kész létesítmények tanulságait.

A településtervezéssel foglalkozó tanulmányai közül különösen a Die Kunst der Siedlung (Das neue Reich, 1920), Alte und neue Form im Bebauungsplan (Aufbau, 1926) és Bemerkungen zur Erschließung von Satellitenstädten (Der Neubau, 1924) című művek érdemelnek figyelmet. A korszerű lakás kérdését többek között a Die industrielle Herstellung von Wohnungen, Grundrißfrage (Wohnungswirtschaft, 1924, illetve 1928), Arbeiterwohnhaus (Bau und Wohnung, 1927) és Architekt und Wohnungsbau (Die Baugilde, 1928) című közleményekben elemzi.

1924 és 1928 között jelennek meg a korszerű lakásra vonatkozó könyvei, így a Bauen. Der neue Wohnbau (1927) című, amelyet némi iróniával a „kedves építésügyi hatóságnak” ajánl. A könyv megállapításai — írja bevezetésében — csupán a jelenlegi helyzetre vonatkoznak, és így a képanyag kizárólag a megépített példákkal foglalkozik. Az eredmény már ezért sem kielégítő; mindössze azt kívánja szemléltetni, hogy új lakásépítés van kialakulóban. Szerinte ennek útja mindinkább eltér az esztétikai szempontoktól mint kiindulástól, és olyan megoldásokat hoz majd, amelyek kizárólag a rendeltetésből, tehát a szükségletből fakadnak. Úgy véli, mind a nagyvárosi lakóháztömb, mind pedig a kis lakóház kérdése még megoldásra vár. Sajnos — folytatja —, meg kell állapítani, hogy bármennyit is beszélnek racionalizmusról, a józan ész szavát még mindig megrögzött érzelmek befolyásolják. Taut igen radikális nézetet vall ezen a téren: „A régi építészetnek és művészetnek előbb el kell tűnnie; minden, ami hozzásegít ennek az élő holttestnek végleges pusztulásához, csak hasznos lehet. Rothadó maradványai fogják trágyázni az új vetést, hogy minél jobb termést hozzon.”

Mindenekelőtt igyekszik megvonni a lakásépítés addigi mérlegét. Megállapítja, hogy a háború után a legfontosabb feladat a lakásépítés már csak azért is, mert az egészséges lakás csökkenti a jóléti intézmények, kórházak stb. megterhelését.

Számos képen mutatja be a lakóházépítés elfajult, rossz példáit, és emellett kitér az alaprajzi megoldások szinte általános hibáinak sorára, a lakás átszellőzési lehetőségének hiányára, a homlokzatok szimmetriája miatt az ablakelrendezés okozta bútorozási nehézségekre, a keskeny konyhákra, szobákra, a külső megjelenés érdekében alkalmazott, de kis méretüknél fogva használhatatlan loggiákra, erkélyekre, a feleslegesen hosszú előszobákra. Hangsúlyozza, hogy a mai embertől távol áll a fellengősség, de ennek a lakásban is érvényesülnie kell. Az a véleménye, hogy „a művészet állandó alkotó folyamat; alkotásai, eredményei mindig újak legyenek, különben elsorvadnak és elhalnak”. Felfogását, véleményét számos neves író idézésével igyekszik igazolni. Szól a városok „elcsúfításáról”, a régi stílusú épületekhez, utcaképekhez való alkalmazkodás ürügyén elkövetett hibás meg-

oldásokról. Az indokolatlan, ízléstelen utcaképek romboló hatását kifejező példákkal jellemzi. Véleménye szerint ebben „gyakran a városi építésügyi hatóságoknak is részük van”.

„A sokszor hangoztatott hagyománytiszteleten nem az elmúlt idők formakincséhez való szolgálai ragaszkodást kell érteni — hangoztatja —, hanem az élő, eleven építést, amely a jelen világ tartalmát, az élő korszellemet törekszik minél teljesebben visszatükrözni. Valamely alkotás utánzása önmagában is ellentmondást jelent, és így a hagyomány semmibe vételét.” Kirohanást intéz könyvében az építészek ama csoportja ellen, akik új épületeikkel rutinszerűen olyan tájak építészetét akarják átplántálni más városokba, ahol azok teljesen idegenek, ahol építésüket sem az egészen más környezet, sem az épület rendeltetése nem indokolja. Hasonló a helyzet ott, ahol a „Heimatschutz” helytelen értelmezése következtében a józan, egyszerű és szép lakóépülettel szemben az építész a „táji építés védelméi” indokolatlan díszítőelemek alkalmazásában látja. A fordulatot, az új lakásépítés kialakulásának biztató kezdeteit számos haladó építész alkotásával szemlélteti.

Bruno Taut saját családi háza építésének tapasztalatait használta fel arra, hogy az épületet és környezetét elemezve, *Ein Wohnhaus* (1927) című könyvében kifejtse tervezési, alkotási elveit a családi házra és környezetére vonatkozóan. Felhívja a figyelmet — és itt puritán felfogása talán túlzásokba is ragadja — a konvencionális lakás számos apró, szükségesnek vélt tartozékának, függönyöknek, szőnyegeknek, faliszőnyegeknek, asztalterítőknél, sőt képeknek felesleges, zavaró voltára. Szerinte „az épületnek is úgy kell alkalmazkodni lakóihoz, akár egy jól álló öltözetnek”. . . . „A ház az ember tulajdona legyen, ne megfordítva; fontos, hogy az emberek megfelelően használhassák. Az emberi léptéknek a lakás minden tartozékában, ajtók, ablakok, beépített szekrények méreteiben is kifejezésre kell jutnia.” A berendezési tárgyakat, bútorokat illetően nem tartja feltétlen szükségesnek az egyedi tervezést, szerinte a készen kapható bútor is jól megfelel rendeltetésének.

A színezés jelentőségét ebben a könyvében is hangsúlyozza, amikor a műhöz 24 színből álló színskálát mellékel, hogy az építető számára a színválasztást megkönnyítse. A könyvet a GEHAG zehlendorfi lakótelepének madártávlati képével, valamint H. Häring, O. Salvisberg, saját, továbbá Gropius, May, Lüdicke, Schneider néhány családi házának képével egészíti ki.

A lakásépítés problémái között Tautot a kérdés esztétikája is foglalkoztatja; így az új építési forma megteremtésének szándéka irodalmi munkájában is élénken megnyilvánul. Erre utalnak ezzel kapcsolatos cikkeinek témái, így: *Die Kunst der Siedlung* (Das neue Reich, 1920), *Baugedanken der Gegenwart*, *Ästhetik der Berliner Wohnungsbauten* (Bauwelt, 1923, illetve 1925) és *Wesen und Ziel der Architektur* (Bauwelt, 1928).

Pályája kezdetétől fogva harcolt a szín jelentőségének elismeréséért az építészetben, az utca-, illetve városképben. Ebben a témában számos tanulmánya, vitairata látott napvilágot. Közülük *Der Regenbogen. Aufruf zum farbigen Bauen* (Bauwelt, 1919 és *Frühlicht*, 1921) *Farbige Architektur* (Der Neubau, 1924), *Wiedergeburt der Farbe* (Bauwelt, 1925) és *Farbige Stadt* (Stadtbaukunst alter und neuer Zeit, 1931) a legjellemzőbbek.

Cikkeiben különös figyelmet szentel a Szovjetunióban folyó építési tevékenységnek. Ezekben a Szovjetunió lakásépítéséről, annak tanulságairól ír, és összehasonlíttja a szovjet lakásépítést a nyugati országokéval. Általánosságban is foglalkozik az építészet szovjet-

unióbeli kérdéseivel, az építészet ottani helyzetével, jövő útjával. Ilyen tárgyú cikkei Das neue Rußland, Moskauer Rundschau, Moderne Bauformen, Bauwelt és Wohnungswirtschaft című folyóiratokban jelentek meg.

A művészetekről is több ízben ír; Mein Weltbild című tanulmánya először a Feuer című lapban 1922-ben, később pedig az újra kiadott Die gläserne Kette című műben lát napvilágot. Több cikkben a képzőművészet és az építészet kapcsolatát fejtegeti.

A berlini építésügyi szabályzat hiányosságaival ugyancsak foglalkozik; Vorentwurf zu einer Reichsbauordnung címen a birodalom építésügyi szabályzatának tervezetét bírálja a Zentralblatt der Bauverwaltung egyik 1929-es számában. Hozzászól a tervpályázatok kérdéséhez is, és 1926-ban a Bauweltben nyílt levelet intéz a genfi népszövetségi palota tervpályázatának bírálóihoz. Később, japáni tartózkodása idején, Tokióban ugyancsak írásban bírálja az ottani városháza tervpályázatát.

De foglalkozik Taut egyéb, időszerű építészeti kérdésekkel is, így a modern színpaddal Das Problem des Opernbaues (Sozialistische Monatshefte, 1914) és Zum Theaterbau (Der Türmer, 1919) című tanulmányokban. A lipcsei népszínház újjáépítésével kapcsolatban bíráló cikke jelenik meg.

Még a temetők problémáját — mint a településtervezés egyik fontos kérdését — is felveti egyes közleményeiben.

Nagyon sok politikai irányú cikke jelent meg napilapokban és folyóiratokban, amelyekben szocialista meggyőződésének ad hangot. Az építészet és a társadalom kapcsolatának kérdése is élénken foglalkoztatja.

Jelentős könyve szól a modern építészetéről Európában és Amerikában — egyike az elsőnek ebben a témában —, amelyet Taut egy angliai üdülését felhasználva, eredetileg a The Studio kiadó számára írt. Így ez a könyv először angol nyelven jelent meg 1928-ban. Az angolszász — és ezért „nagyon is nemzetközi” — olvasóközönségnek szánt könyvben alkalma volt a témát bizonyos távlatból szemügyre venni annál is inkább, mert Anglia szemlélete és építésze eltér a németekétől. A könyvet német nyelven Die neue Baukunst in Europa und Amerika címmel, 303 képpel és 80 alaprajzzal a Julius Hoffmann Verlag adta ki Stuttgartban, 1929-ben. Könyve — saját megállapítása szerint — „kísérlet arra, hogy korának egyetemes építőművészete számára általánosnak tekinthető alapot adjon”. A gazdag képanyag lehetőséget nyújtott a modern építészet céljával, eredményeivel kapcsolatos fejtegetésekre, az abban leírtak jól megvilágítják Taut építészeti elveit is.

A műben mindenekelőtt azokkal az ellentmondásokkal foglalkozik, amelyek „a technikai eredmények, a kulturális fejlődés és az épületek, a lakások berendezése, bútorai, a használati tárgyak formái között akkor fennálltak. Ezen a téren a szükséges harmónia helyreállítása indokolja elsősorban az új iránti törekvést, az új mozgalmat”.

Részletesen felsorolja a modern épület követelményeit, amelyek között elsősorban a jó használhatóság szerepel; vallja, hogy mind a felhasznált anyagnak, mind az alkalmazott szerkezeteknek ezt a célt kell szolgálniuk. Az épület szépségét főleg rendeltetésével való kapcsolata adja meg. Az új építészet nem tesz különbséget az alaprajz és a homlokzat, valamint az utcai és udvari homlokzat között, egyetlen részlete sem lehet öncélú, hanem az egész szerves része. Funkcióban nem lehet jó az — írja —, ami nem szép. A ház mind a maga

egészében, mind részleteiben se legyen elszigetelt; ahogyan az épület egyes részletei egymással egybecsengenek, ugyanúgy az épületeknek a környezettel, a szomszédos épületekkel is harmonizálniuk kell. Az épület minden tekintetben kollektív és szociális állásfoglalás eredménye legyen, ily módon nemcsak megfelel rendeltetésének, hanem magasabb szintű lesz. Az építész ezzel mintegy megteremtőjévé válik egy magasabb rendű erkölcsi és szociális gondolkodásmódnak.

Nagyobb fejezetet szentel az új építészet előzményeinek. „Az új törekvéseknek minden országban megvoltak, illetve megvannak az úttörői, ami bizonyos értelemben az építészet nemzetköziségére utal. Annyira nemzetközi, mint minden régi stílus volt annak idején, a kulturális kapcsolatoknak, illetve a közlekedés fejlettségi fokának megfelelően. Az alkotók a gondolkodó embereknek az egész földkerekségre kiterjedő hálózatát képezik, és így tevékenységük nem pusztán szeszély, hiszen elveik, elméleteik azonos gondolatokon, megérzéseken alapulnak.”

„A modern építészet fejlődéstörténete — írja Taut ugyanebben a könyvében 1929-ben — több mint egy évszázadra nyúlik vissza. Már a 19. század eleji mesterek felismerték, hogy az építészet nem merevedhet meg a klasszikus, illetve a gótikus formák utánzásában. Számos kísérletet végeztek már akkor a más igényekhez, körülményekhez alkalmazkodó, jobb lakások tervezésére. Nagyobb ablakfelületek alkalmazásával több napsütést, fényt, jobb szellőzést kívántak elérni, és a fényűzés elhagyásával áttekinthetőbb, gazdaságosabb alaprajzokra törekedtek.”

A továbbiakban jellemzi az egyes országokban végbement fejlődést, amit gazdag képanyaggal szemléltet. Angliában és Franciaországban az új építőanyagok, az acél, majd az acélbeton betörésével, nagy fesztávolságok áthidalásával, merész mérnöki szerkezetek alkalmazásával valósággal forradalmasították az építészetről eddig kialakult fogalmat. Dániában, Németországban, Ausztriában, Hollandiában már az első világháború előtt számos elvi vita zajlott le és több, jövőbe mutató alkotás épült.

Könyvében mind a szövegben, mind a képanyagban az úttörők munkái szerepelnek.

Ebben a több mint egy évszázados folyamatban az első világháború nemcsak egy produktív építési korszakot zárt le, hanem azoknak a gondolatoknak, eszméknek, elveknek a továbbfejlesztését is megakadályozta — vallja Taut —, amelyek a további fejlődés biztosítékai lehettek volna. A következőkben Taut részletesen foglalkozik a háború utáni évek építészeti mozgalmával, építészeteinek tevékenységével a különböző országokban, és tárgyilagosan értékeli jelentőségüket.

A háborúban részt vett nemzetek helyett — ahol az eszmei zűrzavar gyors kibontakozást nem tett lehetővé — eleinte egy semleges állam, Hollandia építészeti vették át a vezetést. Itt a lakáshiány tette időszerűvé, hogy a tömeges lakásépítés kérdésével foglalkozzanak. Hollandiában már nemcsak lakások épülnek, hanem nagyobb egységekként lakótelepek létesülnek. A mozgalom vezéralakja Amszterdamban a fiatalon elhunyt de Clerk volt, aki számos fiatal építész gyűjtött maga köré. „Épületeiknek, lakótelepeiknek sikerült — Taut szerint — egységes alapot teremteni egy korszerű építészet számára, bár a holland közönség ezt nem volt hajlandó maradéktalanul elismerni.” Ugyanakkor Rotterdamban Oud köré csoportosult egy építészgárda, amely a tömeges lakásépítést a racionális telekfeltárás-

ból indította el, a lakásalaprajzokat pedig az életmódból fakadó szükségletek alapján tervezte meg. Az épületek formai alakítása a szerkezet logikájából adódott. Mozgalmukat, tevékenységük elveit, módszereit a *De Stijl* című folyóiratban ismertették.

Taut véleménye szerint Németországban átvették a hollandiai kezdeményezést és az ott elért eredményeket. Sok érdekes épület létesült ez idő tájt Németországban, de legnagyobb jelentősége — művészeti szempontból is — a lakásépítésnek volt, hiszen a beruházások összegének 75–90%-át lakásépítésre fordították.

Belgium építkezése Hollandiát követte, de a tevékenység itt kisebb méretű; Taut Bourgeois-t tartja az új építészeti mozgalom vezéregyéniségének.

Franciaországban Perret és Garnier építenek az új építőanyag, az acélbeton felhasználásával. Le Corbusier — habár megbízásainak száma ekkor eléggé gyér — iskolát alapít, és az építés korszerű elveit az irodalomban is propagálja. Ennek ellenére Franciaországban a modern építészet térhódítása nem általános.

Olaszország építésze ebben az időben még jórészt a múltra támaszkodik.

Ausztriában néhány építész, úgymint Franck, Hoffmann és Loos munkásságán kívül nem találták meg a kapcsolatot Otto Wagner tevékenységének kitűnő hagyományaihoz — véli Taut. Ezzel szemben Keleten, így Lengyelországban, modern építészek egy csoportja eredményesen dolgozik; figyelemre méltó az is, amit Csehszlovákiában az új építészet terén alkotnak. Egy mondatban Magyarországról is szól, de az itt folyó tevékenységet a modern építészet szempontjából nem tartja jelentősnek. Ennek ellenére a képanyagban Málnai Béla két, Lajta Béla egy épületét hozza 1911-ből, illetve 1912-ből.

Mind az angol, mind a skandináv építészetet Taut stagnálónak, de jó színvonalúnak ítéli.

Bruno Taut könyvében részletesen foglalkozik a Szovjetunió építészeti tevékenységével is. Ezt az iparilag úgyszólván fejletlen országot az iparosításra irányuló törekvés jellemzi. Ennek számos építési vonatkozása van. A szovjet hatalom kezdetén igen sok újszerű kezdeményezésnek lehettünk tanúi. Az acél, a beton és az üveg szinte szimbólumává vált ennek az irányzatnak, amelynek terveiből azonban aránylag kevés valósult meg. Művészi szempontból a Veszniin testvérek voltak a vezető egyéniségek, akikhez Ginzburg mellett számos más építész is csatlakozott.

Habár az Amerikai Egyesült Államokban — Taut nézete szerint — európai értelemben vett modern építészeti mozgalomról elszórt példáktól eltekintve beszélni nem lehet, bizonyos fejlődés az ország építészetében mégis tapasztalható. Ez az ipari építészetben, továbbá a felhőkarcolók építésében egyaránt megnyilvánul.

Japánnak a modern építészet alkalmazására irányuló törekvése szerinte elismerésre méltó, de ekkor még komoly eredményekkel nem dicsekedhet.

Értékes Taut könyve azért is, mert gazdag anyagával számos újabb, ebben a témában megírt könyv fontos forrásmunkájaként szerepel.

Bruno Taut Japánban is élénk irodalmi tevékenységet fejtett ki. Beutazta az országot és tanulmányozta építészetét, útijegyzeteihez számos vázlatot készített. Japán nyelven jelentek meg Tokióban *Nippon európai szemmel* (1934) és *Alkotó és alkalmazott művészet* (1936) című könyvei, továbbá angol és német nyelven adták ki Tokióban 1936-ban *Grundlinien der Architektur Japans* című művét. 1937-ben *Homes and People of Japan* címen foglalko-

zott a japán otthonokkal és a japán néppel, miután megismerésükre bőségesen nyílt alkalma. Japán szépségének újrafelfedezése című munkája először 1939-ben jelent meg Tokióban; 1962-ben és 1965-ben a könyvet újra kiadták.

Leonardo Benevolo írja *Storia dell'architettura moderna* című kétkötetes művében (németül: *Geschichte der Architektur des 19. und 20. Jahrhunderts*): „... 1933 óta Bruno Taut Japánban tartózkodik, és döntő módon járul hozzá a hazai hagyományok tanulmányozásához azzal, hogy megállapítja, melyek közülük a túlhaladottak és melyek azok, amelyek fejlődőképeseek”.

Ugyancsak jelentős munka *Építészettan*-a, amelyet 1936-ban adtak ki japán nyelven. E műben az alapismereteken, az elméleten kívül az építészetnek más művészetekkel, valamint a társadalommal való kapcsolatát dolgozta fel.

Japánban írt cikkei közül tartalmuknál fogva kiemelést érdemelnek: *Japán parasztházak összehasonlítása a közép-európaiakkal* (1933), *Az építészeti világcsoda Japánban* (1933), *A régi Japán és a modern építészet* (1934) és *Mulasztások Japánban* (1955) című tanulmányok.

Törökországban számos terve készült, de irodalmi téren sem volt tétlen. *Építészettan* című műve bővített tartalommal török nyelven is megjelent Isztambulban, 1938-ban.

Taut szakirodalmi munkásságához szorosan kapcsolódik tudományos tevékenysége is; mint a Berlin, Charlottenburg Műszaki Egyetemen a Seminar für Siedlungswesen und Wohnungsbau professzora, jelentős kutatómunkát is végzett. Egyik témáját mint gyakorlati város- és lakásépítő, ugyancsak a lakásépítés területéről választotta. A 20-as évek végén Németországban már nagyszámú lakótelep, illetve lakás épült. Célszerűnek mutatkozott ennek az anyagnak a rendszerezése és a tanulságok alapján a jövő fejlődési irányának a kijelölése. A korszerű lakásépítés úttörői közül Adolf Rading már 1927-ben a lakásprobléma minden részletre kiterjedő vizsgálatának szükségességét hangoztatta, Alexander Klein pedig ismételten sürgette, hogy a megváltozott „lakásmód” szempontjából fontos tényezőket megállapítsák és értékeljék. Taut szemináriumában valószínűleg ezt a vizsgálatot annál is inkább, mert lelkes hallgatóiban vélte megtalálni azokat a munkatársakat, akik ezt a feladatot irányítása alatt azzal az elfogulatlansággal képesek elvégezni, amit a tárgy fontossága megkövetel.

Mindenekelőtt a különböző foglalkozású lakók különböző igényű lakástervei közül vizsgálták azokat, amelyek a használat során a legjobban beváltak, és amelyekből ennél fogva a legtöbb készült. A szabadon álló lakóházak, ikerházak, négylakásos lakóházak, mezőgazdasági munkásházak, egy-, illetve kétszintes sorházak, többszintes lakóházak két-, három-, négyfogatú és oldal folyosós elrendezésű példáinak Klein, Hilberseimer, Schumacher, Tessenow, B. Taut, Haesler, Gropius, Gutschow stb. által tervezett alaprajzait vették szemügyre, és hasonlították össze őket egyrészt a használhatóság, másrészt a költségek szempontjából. A vizsgált alaprajzok külön lapokon szerepeltek, amelyeken a főbb jellemzőket tüntették fel: a lakás teljes területét, a lakó- és mellékhelyiségek területét, a lakóterület és az összes terület hányadosát, a bútorozott lakás szabadon maradó területrészét, az egy ágyra jutó alapterületet és a beépített köbtartalmat; a lakás 1 m²-ére eső telekárát és telekfeltárási költséget, az ugyancsak 1 m²-re eső építési költségeket stb. Tanulmányozták

az ekkor még túlnyomórészt hagyományos építési anyagokat és az építés technológiáját. — Grafikusán ábrázolták a bútorozott lakás mozgásra szolgáló, szabad területét, a főzés és az étkezés, a hálólhelyek és a mosdó kapcsolatát (18. kép). A táblázatok és ábrák módot adtak a tárgyilagos összehasonlításra, értékelésre és a tanulságok levonására. Az 1931-ben lefolytatott vizsgálatokat közvéleménykutatással egészítették ki. Taut Rationelle Bebauungsweisen und das Semester für Wohnungs- und Siedlungswesen auf der Technischen Hochschule Berlin címen számolt be róla a Deutsche Bauzeitung-ban 1932-ben.

Munkatársa volt Taut annak a munkaközösségnek is Bartning, Eiermann, Gropius, Häring, Mendelsohn, Poelzig, Scharoun, Hilberseimer és több más építésszel együtt, akik Martin Wagner berlini városi tanácsos vezetésével a növekvő ház problémáját kidolgozták, és amelynek terveit Das wachsende Haus címmel, 1932-ben adták ki. Itt Wagner részletesen kifejtette a tervek létjogosultságát, fontosságát, lehetőségeit, méltatta e terveket, remélve, hogy „a munkában közreműködő építészek e tanulmányokon túlmenően megtermékenyítik a hozzájuk csatlakozók munkáját, akik a növekvő ház problémájából a növekvő város megvalósításáig akarnak eljutni”. Ebben a kiadványban Taut tervei is szerepelnek.

Bruno Taut munkásságát a tervezés, az oktatás és a kutatás, valamint az irodalmi tevékenység szempontjából egyaránt a széles látókörű, fantáziadús, átfogó tudású, humán beállítottságú, szocialista érzelmű szakember meggyőződése hatja át. Elismerésre méltó az a sokrétű tevékenység, amelyet Németországban alig három évtized alatt kifejtett. Vezető egyéniség volt ő is abban a Németországban, amely számos tehetséges építészevel a 20-as években a modern építészet kialakításában élen járt Európában. Szinte nincs olyan jelentősebb, a modern építészet történetét tárgyaló mű, amely Bruno Taut munkájával és jelentőségével ne foglalkozna. Az expresszionizmus korszakából hároméves magdeburgi építési tanácsosi megbízásán át kilépve sikerült tevékenységét olyan területre összpontosította, ahol minden tekintetben időszerűt, újat és maradandót alkotott: lakótelepek, lakóházak, lakások tervezését, építészeti problémáinak elméleti feldolgozását. Több mint 10 000 lakás épült fel Berlinben tervezői, irányítói munkája nyomán; lakótelepeit sokan keresték fel Európa számos országából tapasztalatszerzés céljából. Munkáját ma is becsülik: a Berlin-Britz-i Hufeisen lakótelepet például műemléki védelemben részesítették.

A Bruno Taut által elindított színes épületek mozgalma ma is időszerű; az utódok azzal méltányolták tevékenységét, hogy a tervei alapján épült lakótelepeket — így többek között a zehlendorfi Onkel-Toms-Hütté-t — az eredeti színskombinációt figyelembe véve állították helyre.

Széles körű irodalmi tevékenysége minden területre kiterjedt, ami az építészt érdekelte, de elsősorban a településtervezésre, a lakásépítésre, annak szociális hátterére. Szinte belső kényszer hajtotta a megnyilatkozásra, ha a tömeges lakásépítéssel kapcsolatos kérdések merültek fel. De érdeklődése az építészet és a társadalom kapcsolatára is kiterjedt. — Az elsők között volt, aki terjedelmes műben foglalkozott a modern építészeti mozgalom kialakulásával, történetével. Elméleti és gyakorlati munkáival egyaránt a modern építészet egyik jelentős propagálójának bizonyult.

Professzori megbízását is korszerű módszerekkel művelte, és új ötletekkel tette változatosabbá. Amellett, hogy hallgatóinak közvetlenül adta át tervezési módszereit, értékes tapasztalatait, meghívásai révén előadásain más gyakorlati szakemberek is kifejthették nézeteiket. Kutatómunkájába — amelyet szigorú, célratoró rendszeresség jellemzett — hallgatóit is

bevonta, mert közreműködésüket mind a kutatói tevékenység, mind a hallgatók nevelése szempontjából hasznosnak vélte.

Ahol Bruno Taut száműzetése során megfordult — Japánban és Törökországban —, alkotói tevékenysége rövid idő alatt is maradandó nyomot hagyott e két ország építészetén. Japánban irodalmi tevékenységével tűnt ki; munkásságát kutató csoport ma is működik ebben az országban. Törökországban a lendületes újrakezdés után gyorsan bekövetkezett halála akadályozta meg a teljes kibontakozásban.

Bár Bruno Tautnak nem adatott meg a hosszú élet és a viszonylag nyugodtabb körülmények közötti tevékenység lehetősége, élete így is teljes és egész. Munkásságával méltó helyet vívott ki magának a modern építészet történetében.

Bruno Taut fontosabb irodalmi munkássága

Németország

Monument des Eisens. Leipzig, 1913.

Glashaus, Werkbundausststellung Cöln, 1914. Köln, 1914.

Die Stadtkrone. Jena, 1919.

Alpine Architektur. Hagen, 1919.

Die Auflösung der Städte oder die Erde eine gute Wohnung oder der Weg zur Alpenen
Architektur. Hagen, 1920.

Der Weltbaumeister. Architekturschauspiel für symphonische Musik. Dem Geiste Paul
Scheerbarts gewidmet. Hagen, 1920.

Die neue Wohnung. Die Frau als Schöpferin. Leipzig, 1924.

Bauen. Der neue Wohnbau. Leipzig, 1927.

Ein Wohnhaus. Stuttgart, 1927.

Die Dammwegschule in Neukölln. Berlin, 1928.

Die neue Baukunst in Europa und Amerika. Stuttgart, 1929.

Japán

Nippon európai szemmel. 1934 (japán nyelven).

Grundlinien der Architektur Japans. Tokio, 1936 (német és angol nyelven).

Alkotó és alkalmazott művészet. Tokio, 1936 (japán nyelven).

Homes and People of Japan. Tokio, 1937.

Építészettan. Tokio, 1936 (japán nyelven).

Japán szépségének újrafelfedezése. Tokio, 1939 (japán nyelven); új kiadás 1962 és 1965.

Törökország

Építészettan. Isztambul, 1938 (török nyelven).

Bruno Taut életével és munkásságával részletesen foglalkozó mű:

Prof. dr. Kurt Junghanns: Bruno Taut 1880—1938. Berlin, 1970. Deutsche Bauakademie, Schriften des Instituts für Städtebau und Architektur, Henschelverlag, Kunst und Gesellschaft, Berlin, 1970.

Bruno Taut munkásságára, jelentőségére — többek között — az alábbi könyvek, illetve cikkek utalnak:

Platz, Gustav Adolf: Die Baukunst der neuesten Zeit. Berlin, 1927.

Hilberseimer, Ludwig: Hallenbauten. Leipzig, 1931. GEHAG-Nachrichten, 1931.

Winkler Oszkár: Újabb tanulmányok a lakásproblémához. Tér és Forma 1931, 10.

Neues Bauen in Berlin. Berlin, 1931.

Wagner, Martin: Das wachsende Haus. Leipzig, 1932.

Schumacher, Fritz: Strömungen in deutscher Baukunst seit 1880. Leipzig, 1935.

Kultermann, Udo: Die gläserne Kette. Leverkusen 1962, 1970.

Frühlicht, 1920—22, új kiadása: Ullstein Verlag, Frankfurt a. M., Berlin, Wien, 1963.

Kultermann, Udo: Der Schlüssel zur Architektur von heute. Wien—Düsseldorf, 1963.

Knaur's Lexikon der modernen Architektur. München—Zürich, 1963.

Benevolo, Leonardo: Architektur des 19. und 20. Jahrhunderts. München, 1964.

Hilberseimer, Ludwig: Berliner Architektur der 20-er Jahre. Mainz, Berlin, 1967.

Füngzig Jahre GEHAG. Ein Bericht. Berlin, 1974.

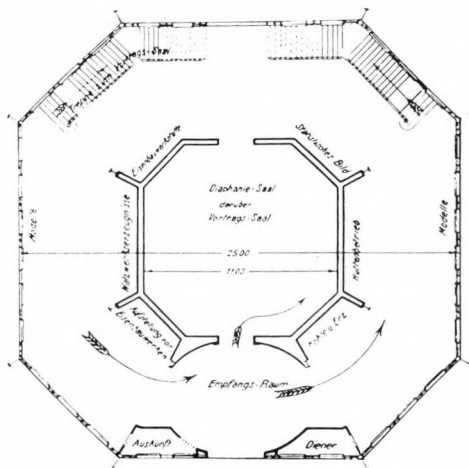
Entscheidend ist die Farbe. Zehlendorfer Waldsiedlung mit neuem „alten“ Anstrich. Der Abend. Berlin, 1974.

A képek eredete

A képek közül a 2., 4. számúak G. A. Platz: Die Baukunst der neuesten Zeit (1927) című könyvéből, a 13., 14. és 15. a magdeburgi Városi Tanács Archívumából, a 19., 20., 21., 22., 23., 24., 25., 26., 27., 28., 31., 32., 33., 34., 35., 36., 37., 39., 40., 42., 43., 44., 45., 46., 47., 48., 49., 50., 51., 52. és 53. számúak Arthur Köster: Akademie der Künste, Berlin, Sammlung Baukunst-ból származnak, míg a rajzok Taut saját könyveiben szereplő ábrák alapján készültek.

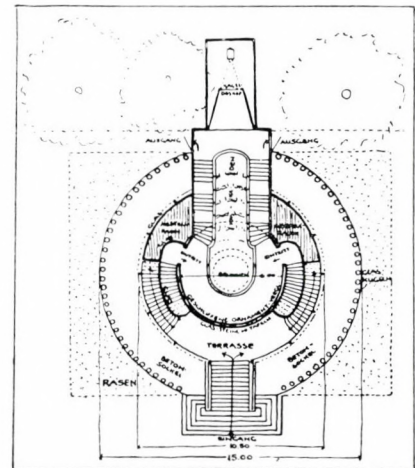

1. Bruno Taut

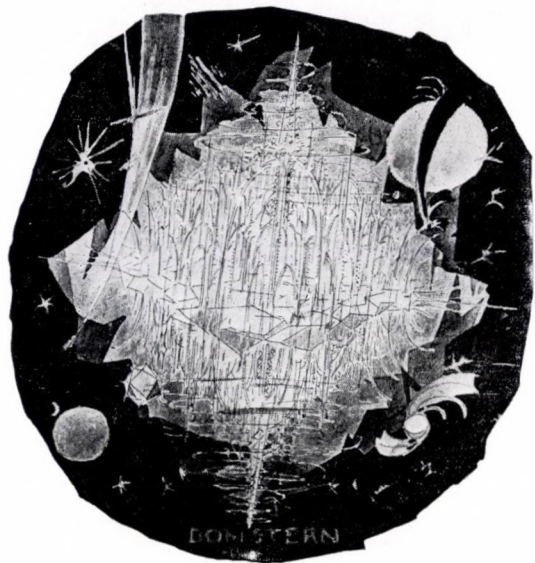
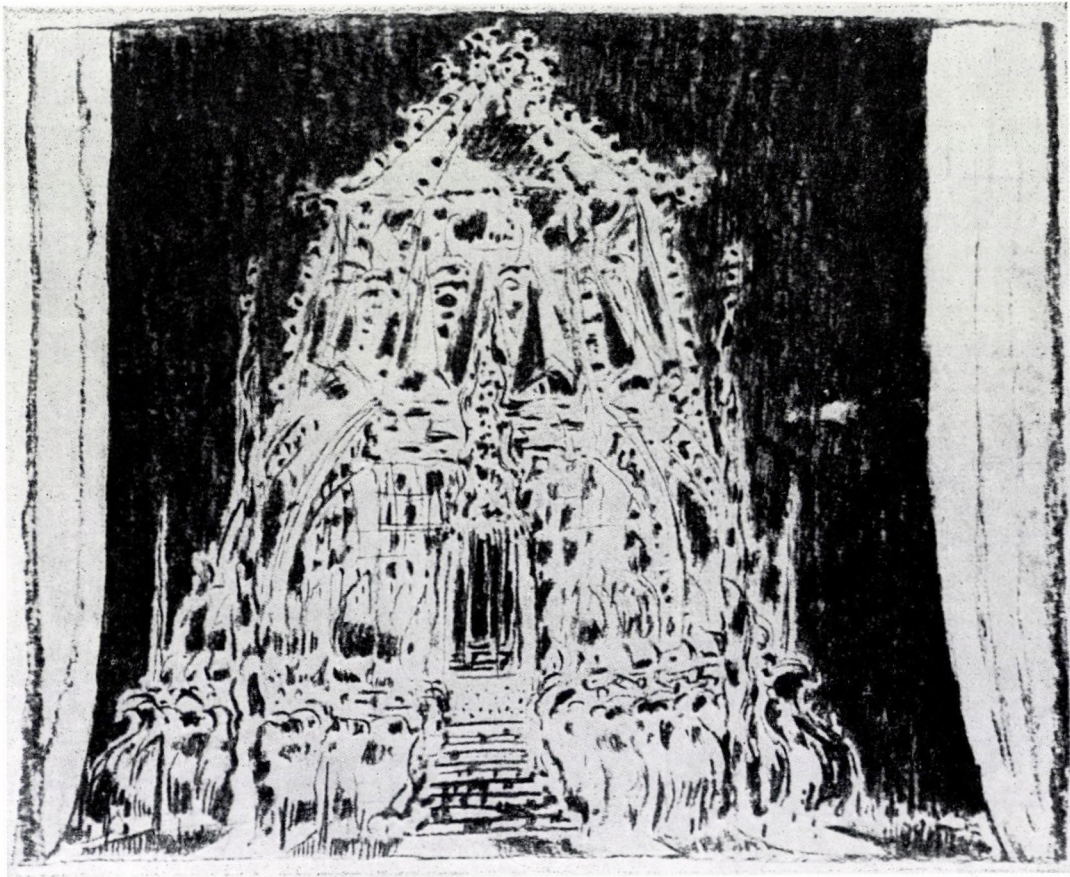

2. Az acélművek kiállítási pavilonja Lipcsében, 1913

3. Az acélművek alaprajzi vázlata

4. Az üvegipar kiállítási pavilonja (Glashaus) a Werkbund 1914. évi kölni kiállításán
 5. Az üvegipar kiállítási pavilonjának alaprajzi vázlata

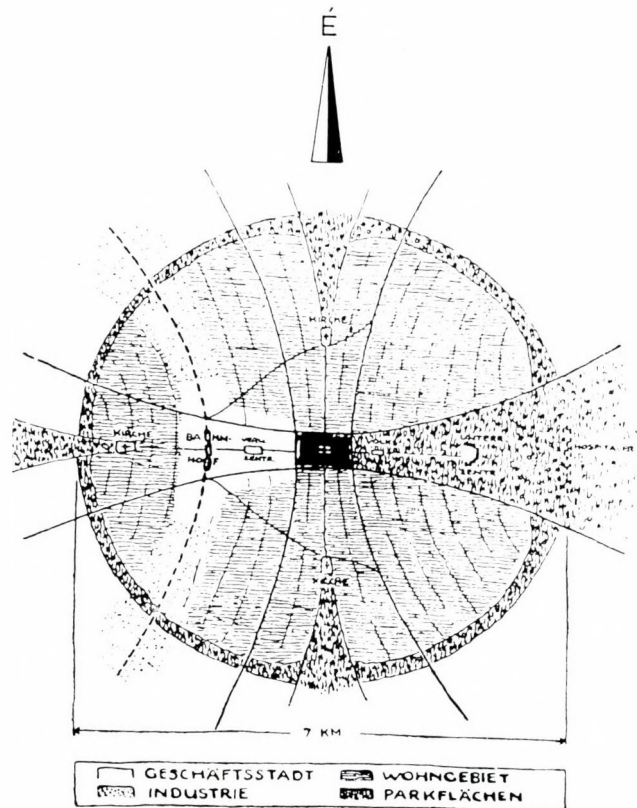

6. A „kristálypalota” az Alpine Architektur című műből, 1917

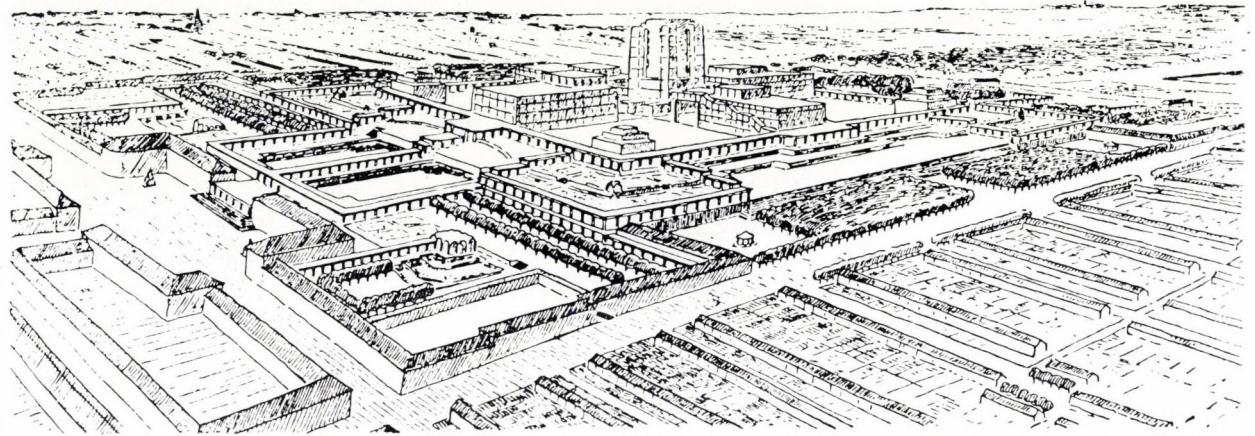
7. A „dómcillag” az Alpine Architektur című műből, 1917

8. „A függöny felmegy és a tér kitérül...”
A Weltbaumeister című műből, 1920

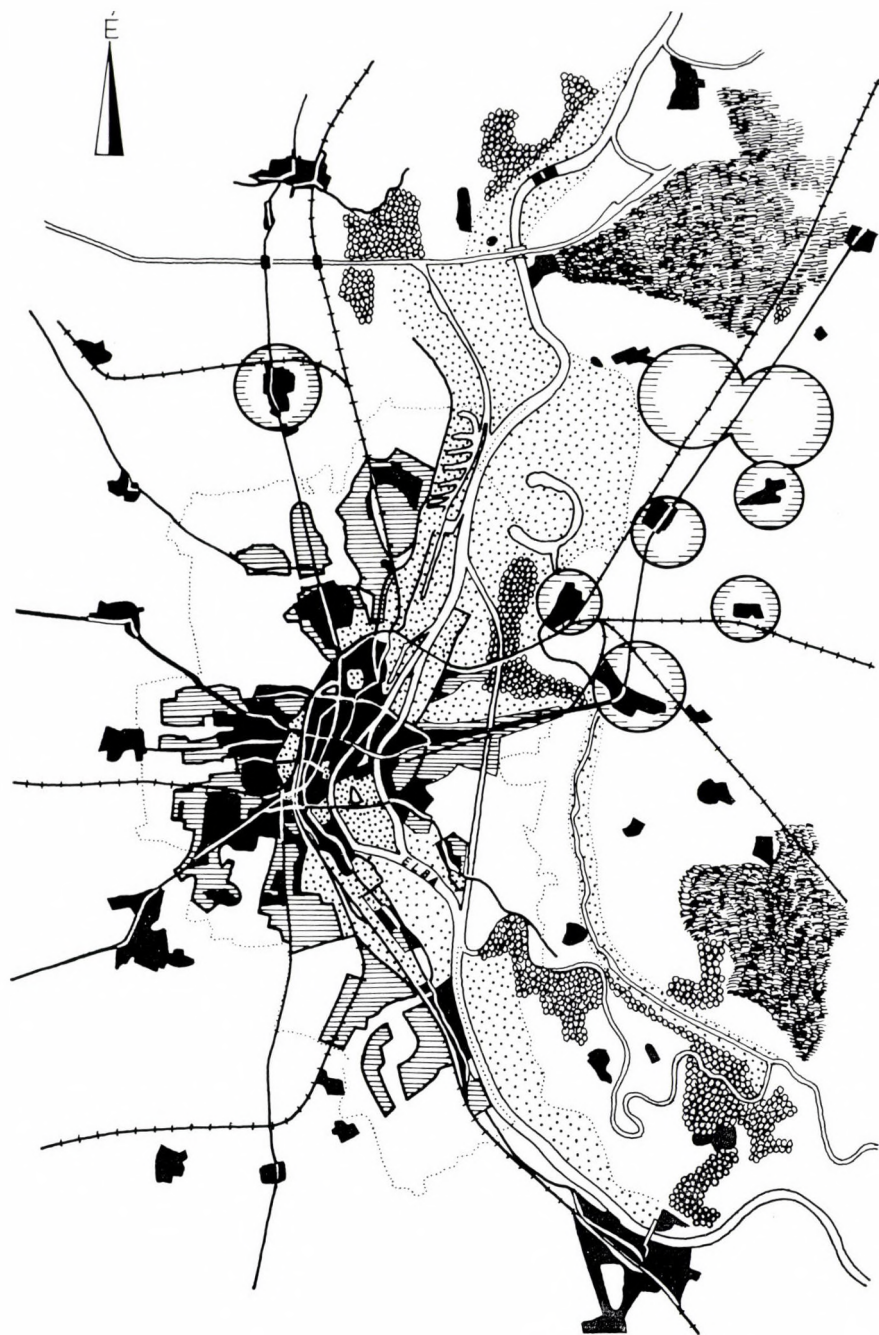

9. Város területfelhasználási sémája; az üzletközpont jelölés nélküli, az ipari terület pontozott, a lakóterület vízszintes, a zöldterületek függőleges vonalkázással jelölve (Die Stadtkrone című műből, 1919)

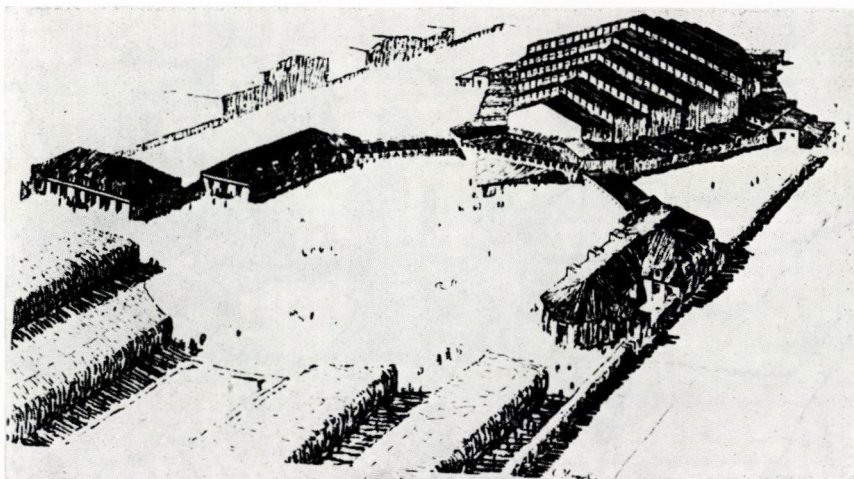

10. Városközpont madártávlati képe és sziluetta
(Die Stadtkrone című műből, 1919)

11. Település sematikus képe, a szükséges ipari központokkal,
hajógyárakkal, kohókkal, bányüzemekkel
(Auflösung der Städte című műből, 1920)

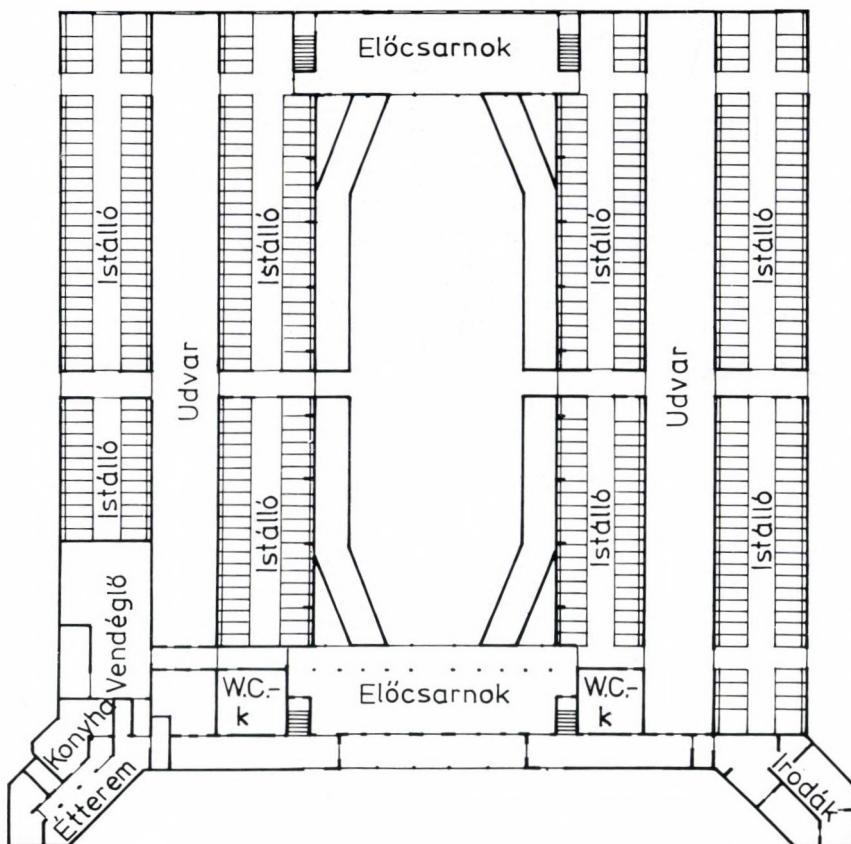

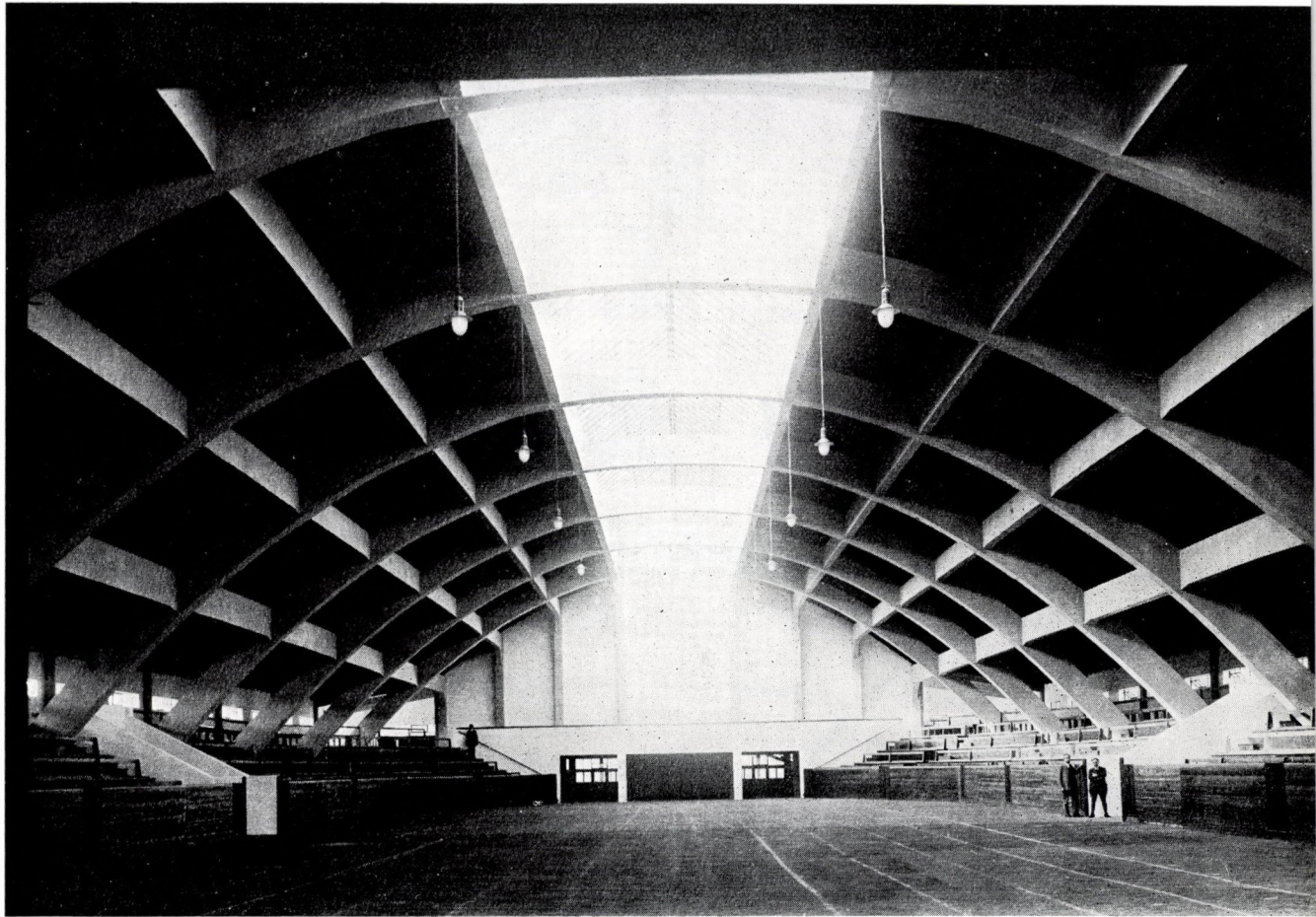
12. Magdeburg város területfelhasználási tervének második változata 1923-ból. A meglévő beépítés fekete színnel, az új lakótelepek vízszintes vonalkézással, az ipari terület pontozással, a tervezett bolygóvárosok körökkel jelölve

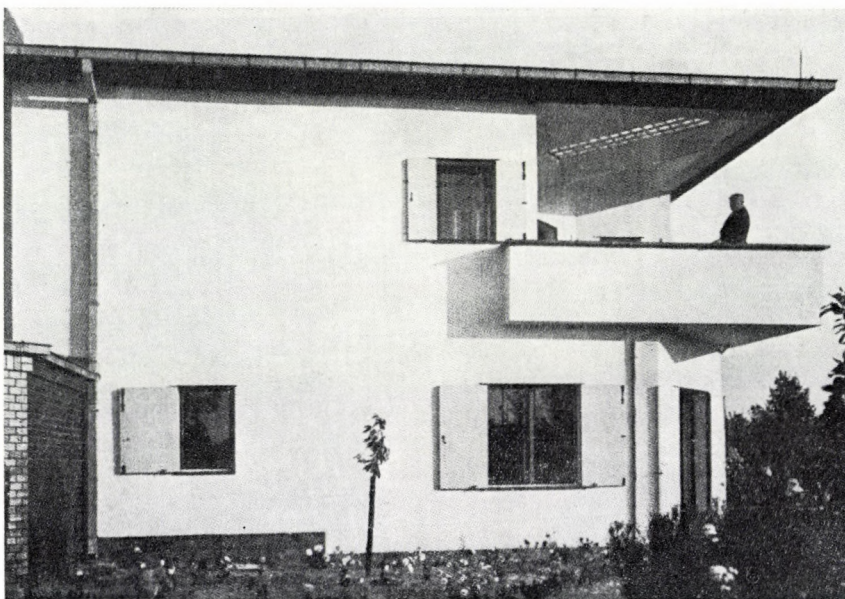
13. A magdeburgi Stadt und Land kiállítási terület első tervének távlati rajza, 1921

14. A Stadt und Land csarnok, 1922. Alaprajz

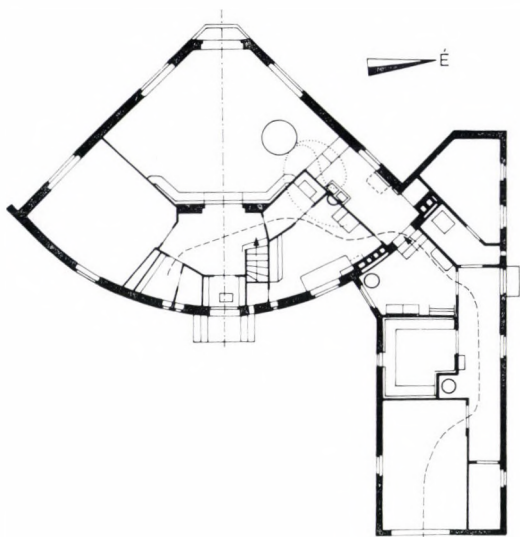

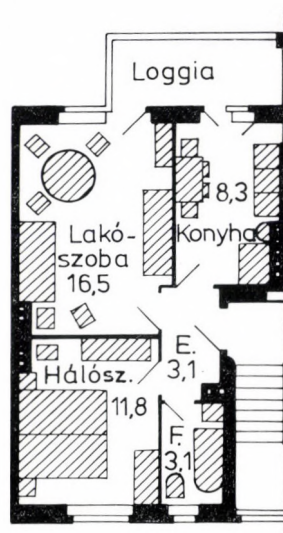
15. A csarnok belső képe

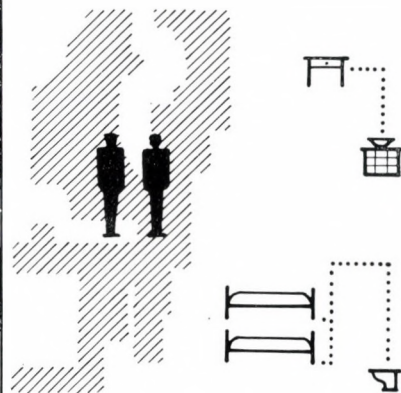
16. Taut családi házának kerli homlokzata

17. Bruno Taut Berlin-Dahlewitz-i saját házának földszinti alaprajza

KÉTLAKÁSOS SORHÁZTÍPUS
Lakóterület: 43 m²

18. A B. Taut szemináriumában végzett lakásvizsgálat egy lapja, amely a lakásban a szabad mozgási területet, a főzés, étkezés, a hálóhelyek és mosdó kapcsolatát tünteti fel

19. Berlin, Schillerpark-i lakótelep, 1924. Bristolstraße, lakóházak

20. Berlin, Schillerpark-i lakótelep, Oxforder Straße, lakóházak

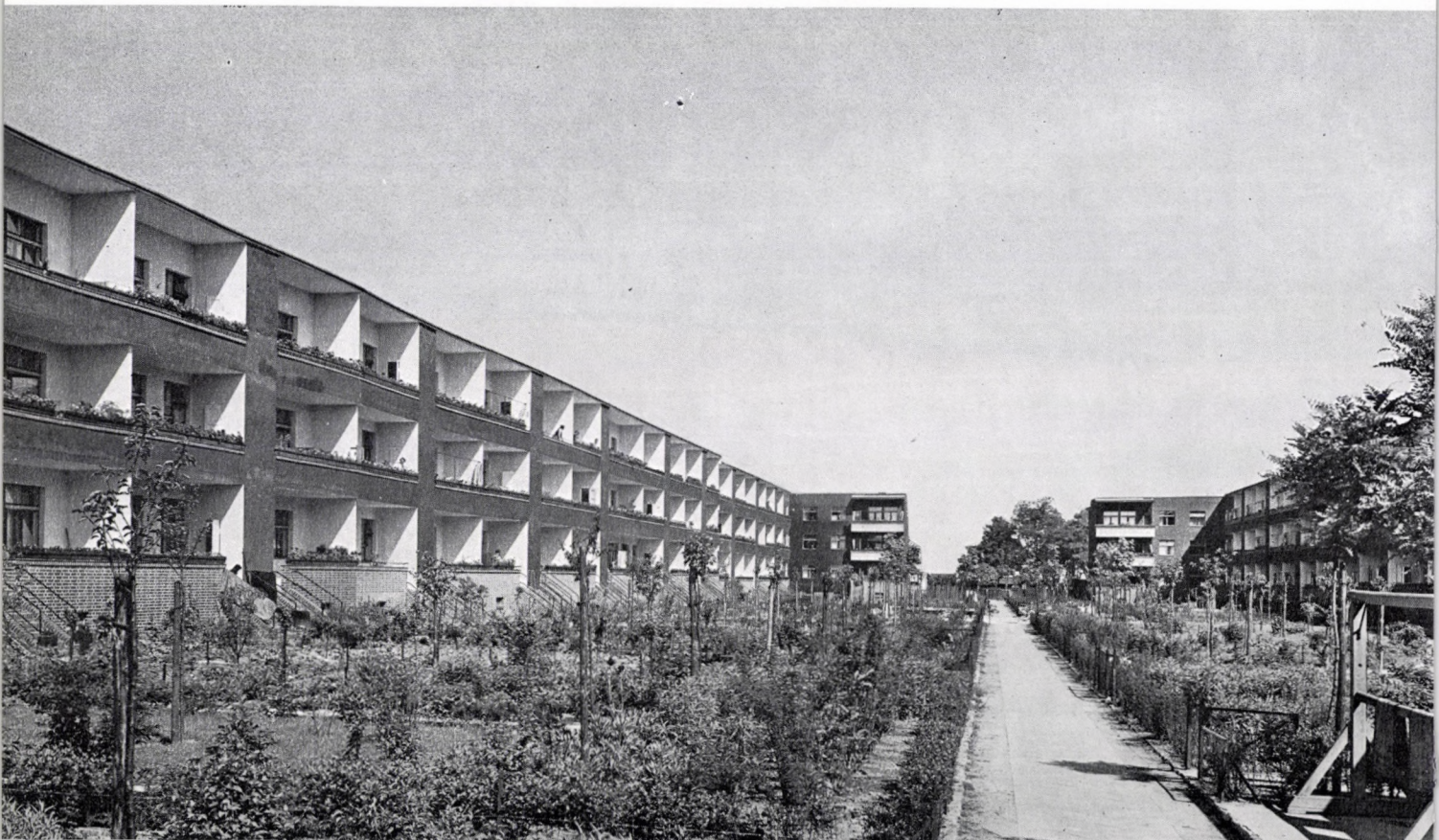

21. Berlin, Schillerpark-i lakótelep, 1928. Bristolstraße és Windsorstraße sarka

22. Berlin-Tegel, Freie Scholle lakótelep kétszintes sorházai; 1924–31

23. Berlin-Tegel, Freie Scholle lakótelep, 1924–31; lakóutca

24. Berlin-Tegel, Freie Scholle lakótelep,
1924–31; az Allmendenweg melletti tér
lakóépületei

25. Berlin, mahlsdorfi lakótelep, 1924–31; kétszintes lakóépületek, Kleeackerweg

26. Berlin, Hohenschönhausen lakótelep, 1926–27

27. Berlin-Weißensee-i lakótelep, 1928–30. Épületsorok, Buschallee

28. Berlin-Weißensee-i lakótelep; Buschallee; a házsorok kerti oldala

31. Berlin-Britz, Hufeisen lakótelep, 1925–31; pillantás a „patkó” belsejére

32. Berlin-Britz, Hufeisen lakótelep, 1925–31; nézet a patkó belsejéből

33. Berlin-Britz, Hufeisen lakótelep, Fritz-Reuter-Allee, épületsor

34. Berlin-Britz, Hufeisen lakótelep, Fritz-Reuter-Allee, házsor a bejáratokkal

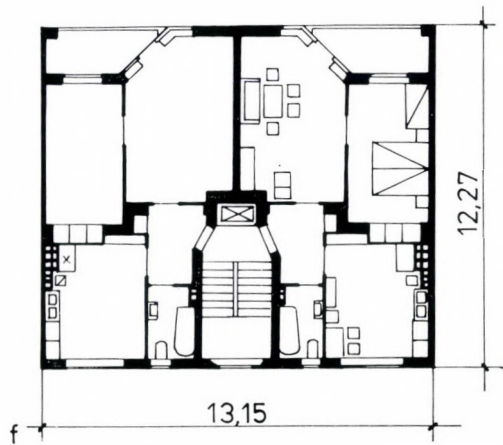
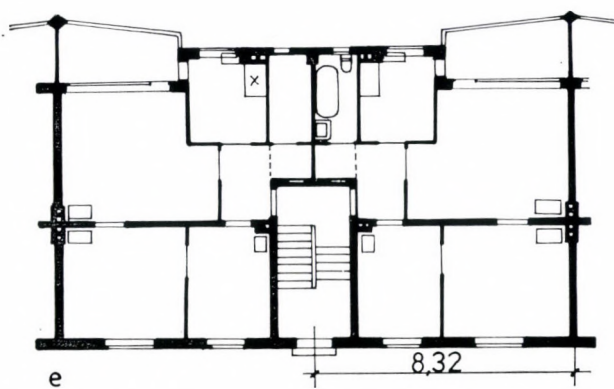
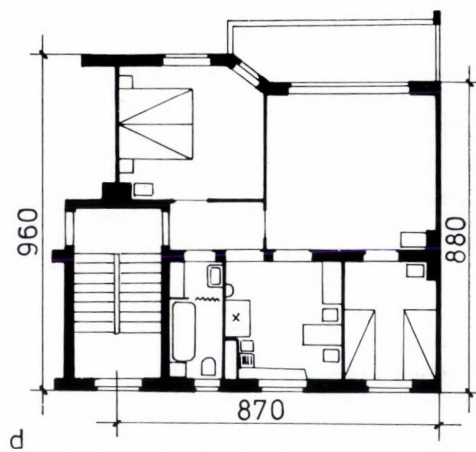
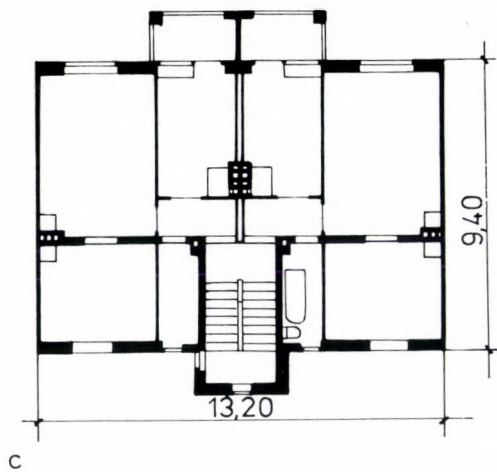
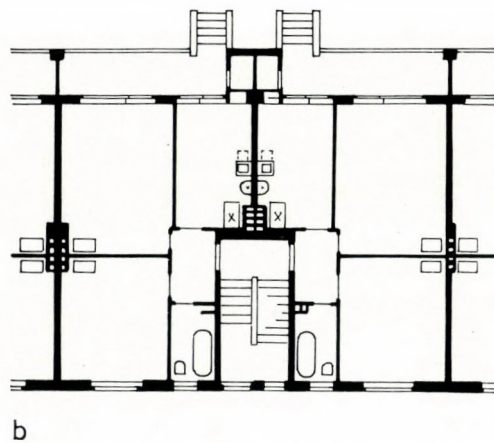
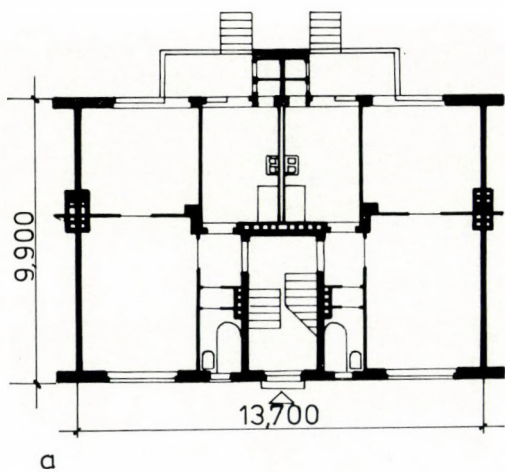
35. Berlin-Britz, Hufeisen lakótelep, Fritz-Reuter-Allee, házsor a kert felől

36. Berlin-Britz, Hufeisen lakótelep, Behrensstraße, házsor

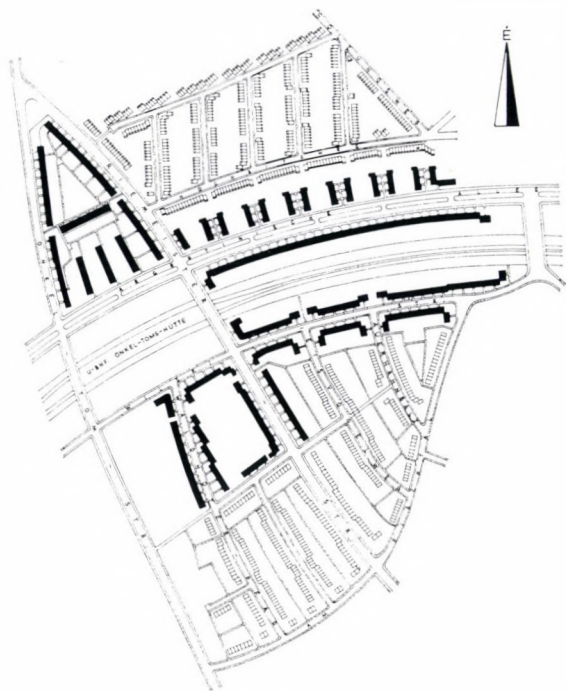
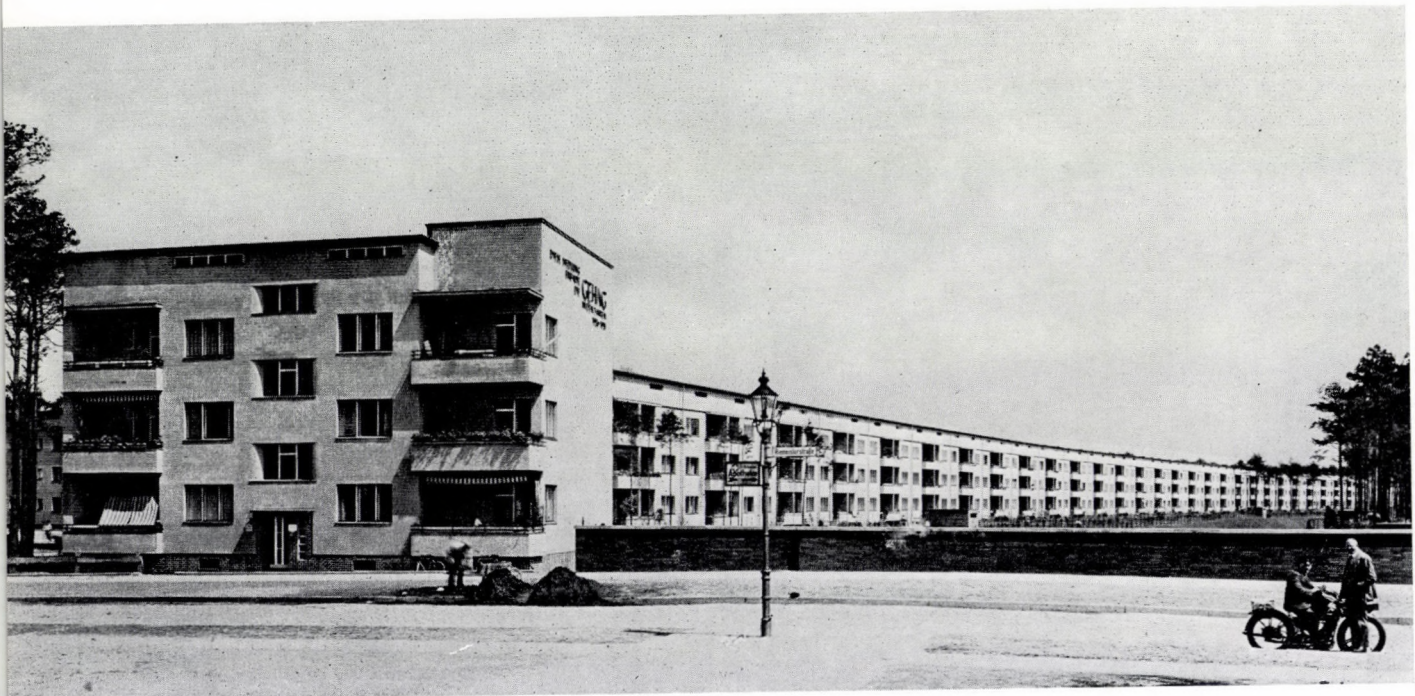
37. Berlin-Britz, Hufeisen lakótelep, Hannemannstraße, házsor

38. a)–f) Taut tervezett lakóépületeinek szekció-alaprajzai

39. Berlin-Britz, Hufeisen lakótelep, pillantás a Parchimer Allee-ra

40. Berlin-Zehlendorf, Onkel-Toms-Hütte erdei lakótelep, 1926–31.
A metróállomás melletti épületek

41. Berlin-Zehlendorf, Onkel-Toms-Hütte erdei lakótelep helyszínrajza,
1926–31

42. Berlin-Zehlendorf, Onkel-Toms-Hütte erdei lakótelep, a Riemesterstraße-i hidő

43. Berlin-Zehlendorf, Onkel-Toms-Hütte erdei lakótelep, Argentinische Allee

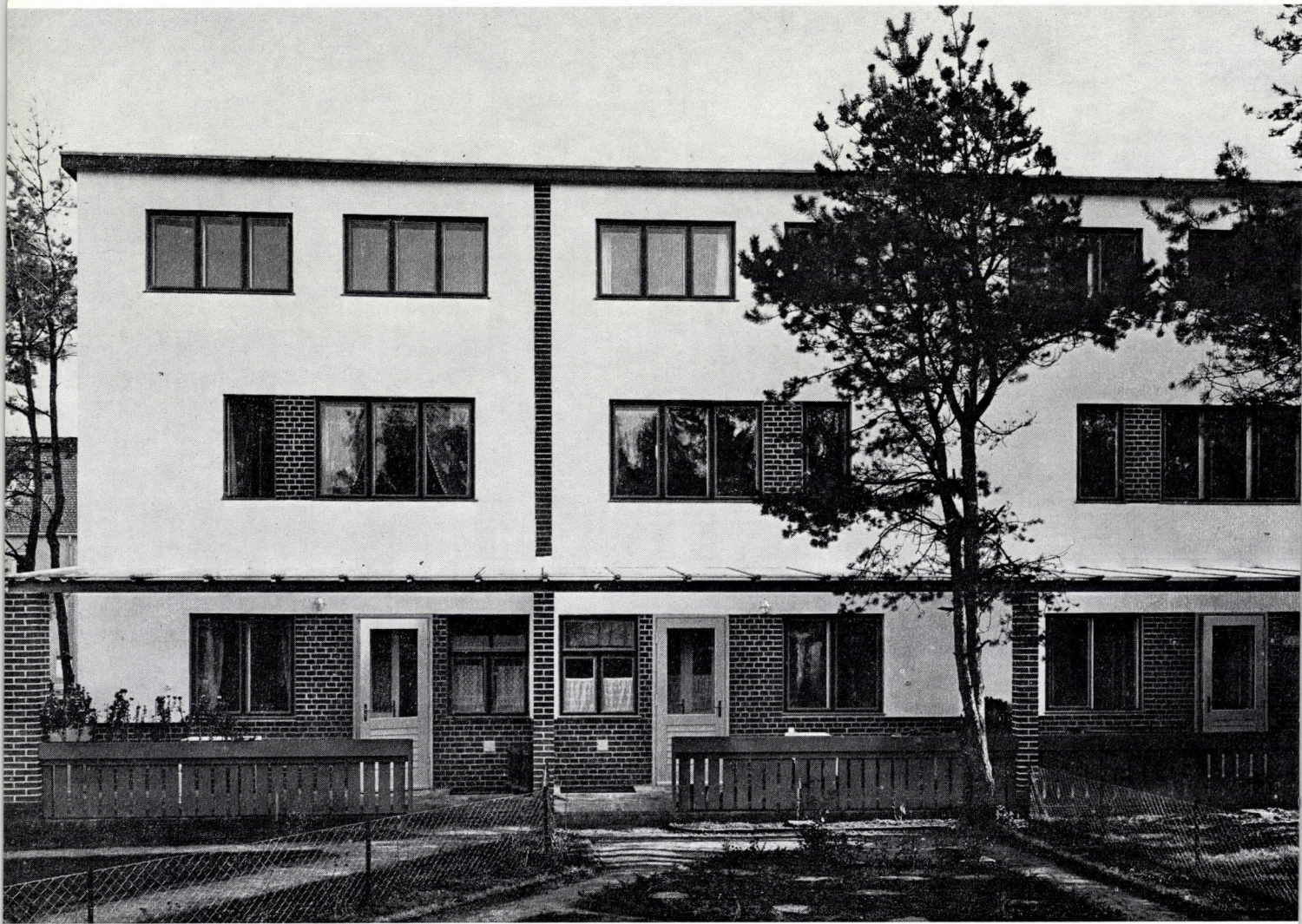
44. Berlin-Zehlendorf, Onkel-Toms-Hütte erdei lakótelep, Waldhüttenpfad

45. Berlin-Zehlendorf, Onkel-Toms-Hütte erdei lakótelep, utcaszélet

46. Berlin-Zehlendorf, Onkel-Toms-Hütte erdei lakótelep, Auerhahnbalz

47. Berlin-Zehlendorf, Onkel-Toms-Hütte erdei lakótelep, sorházak kerti nézete

48. Berlin, Prenzlauer Berg lakótelep, 1927—28, Rietzstraße

49. Berlin, Prenzlauer Berg lakótelep, Schönlanke Straße sarka

50. Berlin, Prenzlauer Berg lakótelep, bejárat részlet

51. Berlin, Carl Legien Stadt lakótelep, 1929—30

Ára: 45,— Ft

AZ ARCHITEKTÚRA SOROZATBÓL
MÉG KAPHATÓ

GÁBOR ESZTER

**A CIAM magyar csoportja
(1928 — 1938)**

PREISICH GÁBOR

Walter Gropius

MAJOR MÁTÉ

Goldfinger Ernő

MENDÖL ZSUZSA

Málnai Béla

NAGY ELEMÉR

Erik Gunnar Asplund

KUBINSZKY MIHÁLY

Györgyi Dénes

JUHÁSZ LÁSZLÓ

Alexander Bodon

KUBINSZKY MIHÁLY

Bohuslav Fuchs

BONTA JÁNOS

Ludwig Mies van der Rohe

KATHY IMRE

Medgyaszay István

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST